

Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v kontextu vývoje českých etnologických věd¹

Petr Janeček

V březnu roku 2016 uspořádal Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy sérii diskusních setkání věnovaných vzájemným vztahům evropské etnologie, sociokulturní antropologie, a folkloristiky.² Motivací pro tato setkání byla v první řadě snaha o redefinici odborného zaměření tohoto předního českého pedagogického a vědeckovýzkumného pracoviště, která měla mít co nejširší participativní povahu. Záměrem organizátorů bylo zahrnout perspektivy různých oborů etnologických věd a náhledy různých zainteresovaných aktérů. Z těchto důvodů byla setkání pořádána ve spolupráci se spolkem studentů etnologie PAKET, přičemž přizváni byli přední odborníci z dalších domácích etnologických badatelských institucí z Prahy, Brna a Plzně. Trojice těchto setkání proběhla v zajímavém období plném změn. Ty se dotýkaly jak samotného Ústavu etnologie, který aktuálně prochází zřejmě nejvýraznější změnou odborné profilace od svého vzniku v roce 1993, tak domácích etnologických věd samotných, hledajících své místo v době razantních proměn vztahu české veřejnosti k vlastní historii, kolektivním identitám, jinakosti a novým formám sociální komunikace na pozadí bilancování několika desetiletí života v (neo)liberální demokracii, evropské migrační krize, a nárůstu významu nových technologií v čele s internetem. Pro důkladné pochopení dynamiky těchto diskusí je na místě stručně připomenout vývoj pražského Ústavu etnologie, který tyto diskuse v mnohém determinoval, s důrazem na nejdůležitější změny, které proběhly na Ústavu ve vzdálenější i nedávné minulosti. Jeho představení v širším historickém a společenském kontextu, s nezbytnými přesahy do vývoje českých etnologických věd jako celku, je tak hlavním cílem této přehledové studie.³

- 1 Tento text vznikl v rámci projektu GA15-03754S Mezi státním plánem a badatelskou svobodou. Etnografie a folkloristika v českých zemích v kontextu vývoje kultury a společnosti v letech 1945–1989, podpořeného Grantovou agenturou České republiky.
- 2 Diskusní setkání na téma *Etnologie* proběhlo na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy 3. 3. 2016, setkání na téma *Antropologie* 10. 3. 2016 a setkání na téma *Folkloristika* 17. 3.; sumarizující závěrečná diskuse pak proběhla 31. 3. 2016. Detailnější informace o těchto setkáních jsou prezentovány v závěrečné části tohoto textu.
- 3 Úvodní a závěrečné části tohoto textu byly publikovány v mírně odlišné podobě v roce 2016 v časopise *Български фолклор* (Янечек, Якоубек, Шима 2016).

FORMOVÁNÍ ETNOLOGICKÝCH VĚD V ČESKÝCH ZEMÍCH V 19. STOLETÍ

Výraznější odborný zájem o témata později chápána jako „etnologická“ začíná v českém univerzitním prostředí, podobně jako v celé střední Evropě, v první třetině 19. století. V pozadí tohoto zájmu stála dvojice obecnějších intelektuálních tendencí, jejichž počátky lze vysledovat již do období téměř o sto let dřívějšího.

První z nich byl starožitnický zájem o témata spojená s historickými kulturními specifiky určitých geografických oblastí, zřetelný již od humanismu (například v díle Bohuslava Balbína, 1621–1688), kterému dodalo v druhé polovině 18. století nový impuls německé a rakouské osvícenství. Díky osvícenství vznikla svébytná středoevropská akademická tradice zkoumání kulturních specifík jednotlivých „národů“ střední a východní Evropy, která vytvořila klíčové termíny později označující tuto disciplínu jako celek: *etnografie* (*ethnographia* — 1767), *Volkskunde* (1776, v novodobém významu 1782) a konečně *etnologie* (*ethnologia* — 1783). Středoevropské osvícenství také položilo základy hlavního metodologického rysu etnologických věd, tedy terénního výzkumu kulturních fenoménů; ten byl zprvu prováděn pomocí badatelských výprav (nejvýznamnější byla druhá carská výprava na Kamčatku s účastí Gerharda Friedricha Müllera v letech 1733–1743), později pomocí rozhovorů a dotazníků (Vermeulen 1995; 2015). Související aplikovaný zájem o život širokých vrstev populace (dobově především venkovského lidu) ze strany osvícenských badatelů pracujících ve službách rakouského státu z pozic dobových věd jako byla *Kameralistik* (kameralistika), *Statistik* a *Staatenkunde* (státovědy) a jeho následné angažované využití, např. v „boji proti pověřivosti“, mohou být zase považovány za počátek systematictějšího terénního etnologického bádání v českých zemích (Lozoviuk 2006: 15–24; Robek 1964: 11–20). Nejvýraznějšími badateli tohoto typu byli Karl Freiherr Czoernig von Czernhausen (1804–1889), autor rozsáhlé *Etnografie rakouského mocnářství* a předseda rakouské *Statistische Zentralkommission* v letech 1859–1869, považovaný za zakladatele rakouských etnografických studií, a jeho nástupce Adolf Ficker (1816–1880) (Lozoviuk 2006: 18–20). Na jejich práci navazoval panrakouský popularizační projekt *Rakousko-uherská monarchie slovem a obrazem*, vycházející v letech 1885–1902; na akademické půdě pak práce vídeňského indologa Michaela Haberlandta (1860–1940), propagátora z dnešního hlediska zajímavé protoverze jak *Völkerkunde*, tak komparativní evropské etnologie, který se habilitoval v roce 1892 na filozofické fakultě vídeňské univerzity v oboru „všeobecný národopis“ (*allgemeine Ethnographie*). Svěbytnou verzi tohoto národnostně neutrálního (post)osvícenského přístupu pak představovaly snahy česky hovořících poučených laiků jako Jan Jeník rytíř z Bratřic (1759–1845), Jan Ritter z Rittersberku (1780–1841) či pozdější Václav Krolmus (1790–1861) o dokumentaci pramenů chápáných později jako etnografické (především písní, ale i orálních vyprávění), které byly motivovány dobovým zemským patriotismem (Brouček, Jeřábek 2007: 96–97; 186; 123).

Druhou intelektuální tendencí vedoucí ke vzniku českých etnologických věd byl pak významnější a především kvantitativně daleko výraznější zájem o kolektivní expresivní projevy širokých vrstev populace, zprvu definovaných jako „lidové písně“, (*Volkslieder*), později jako „folklor“ (*Folk-Lore* — 1846) ideově inspirovaný díly skotského básníka Jamese Macphersona (1763–1796) a především „duchovního otce etnologických věd“, německého filozofa Johanna Gottfrieda Herdera (1744–1803). Tento

původně preromantický zájem o specifika slovesné kultury (především) evropských populací byl ve střední (stejně jako v jihovýchodní, východní a severní) Evropě uchopen romantickým nacionalismem a úzce spojen jak s českým, tak německým národním hnutím (Wilson 1973; Lass 1988). Zájem o romanticky chápanou kolektivní slovesnost v českých zemích zpopularizoval především August Gottlieb Meissner (1753–1807), v letech 1785–1804 profesor estetiky a klasických literatur na pražské filozofické fakultě. Jeho přednáškami prošla celá řada předních postav českého i německého národního hnutí včetně přední postavy českého „národního obrození“ Josefa Jungmanna (1773–1847). Zájem o autochtonní kultury, v českých zemích výrazný již od 60. let 18. století (Hlobil 2006a: 2006b), dosáhl největšího rozkvetu v období pozdního romantismu od prvních desetiletí 19. století, a to jak mezi česky, tak německy hovořící inteligencí. Z předních postav českojazyčného národního hnutí zabývajících se romanticky a nacionalisticky chápaným (a umělecky reinterpretovaným) folklorem je nutné zmínit slavistu Františka Ladislava Čelakovského (1799–1859), spisovatelku Boženu Němcovou (1820–1862) a především básníka Karla Jaromíra Erbena (1811–1870), zabývajících se i odborným mytologickým badáním v grimmovském duchu. Z německojazyčného národního hnutí je na místě zmínit sběratele Josepha Georga Meinerta (1773–1844), autora první regionální sbírky lidových písní v celoněmeckém kontextu, a především jednoho ze zakladatelů německé romantické folkloristiky Clemensa Brentana (1778–1842), působícího v letech 1811–1814 v Čechách. Brentano se zajímal jak o český slovesný folklor (především o „staré pověsti české“, ústící v jeho divadelní hru *Die Gründung Prags* z roku 1815), tak o věrské představy venkovského lidu (Dvořák 1976). Na zajímavé „národnostní hranici“ pak stály práce Julia Feifalika (1833–1862) zabývajících se moravským lidovým divadlem; etnická indiference tohoto autora ale způsobila, že bylo jeho dílo náležitě zhodnoceno až Petrem Bogatyrevem ve 40. letech 20. století (Hartwig 1999: 67–72).

Ačkoli měly aktivity spojené s dokumentací folklorních textů v prostředí českých zemí od 20. let 19. století velký společenský ohlas, většina z nich se z politických důvodů odehrávala mimo univerzitní prostředí. Rakouský stát totiž až do posledních desetiletí existence monarchie nejevil zájem podporovat etnologická badání, vnímaná jako součást nacionalistických odstředivých tendencí potenciálně vedoucích k separatismu.⁴ Dobové etnologizující odborné aktivity byly proto většinou podporovány ze soukromých zdrojů a rozvíjeny v prostředí muzejních, vlastivědných, uměleckých a obecně nestátních vědeckých společností (jako byla bilingvní *Královská česká společnost nauk*, založená v roce 1784). Tato skutečnost stála v kontrastu k stále výraznějšímu zájmu o tento typ badání, zřetelnému především od 90. let 19. století. Například podle názoru Aloise Riegla z roku 1894 se žádná země na světě nemohla s Rakouskem-Uherskem „srovnávat co do bohatosti pro etnologický výzkum“ (Riegl 1978: 77, cit. dle Lozoviuk 2006: 21); toto soustátí, včetně českých zemí, tak údajně dobově „reprezentuje etnografickou pestrost (celé) Evropy“ (Haberland 1895: 1, cit. dle

4 Etablování etnologických věd na pražské univerzitě komplikovalo i administrativní nařízení rakouské vlády, podle kterého mohly být v Praze vyučovány pouze obory přednášené na centrální univerzitě ve Vídni. První docentura v oboru „národopis“ byla tak udělena Karlu Chotkovi až v roce 1912 (Chotek 1966: 274; Urban 1980: 66; Válka 2009: 20).

Lozoviuk 2006: 23). Dobový zájem o každodenní kulturu většinové populace, ať už spojený se starožitnictvím, zemským patriotismem, pozdní snahou rakouského státu o vytvoření celorakouské identity či — zdaleka nejvýznamnějším — českým a německým národním hnutím, ale vytvořil podhoubí pro definování tematických oblastí, kterým se univerzitní etnologická bádání začala věnovat později.

ETNOLOGICKÁ TÉMATA NA PRAŽSKÉ UNIVERZITĚ PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKOU

Snahy o etablování etnologických věd na pražské univerzitě, v roce 1882 rozdělené podle vyučovacího jazyka na českou a německou část, se dlouho potýkaly s nezájmem rakouského státu institucionalizovat bádání potenciálně ideologicky spjatá se separatistickými národními hnutími (Urban 1980: 66). Poměrně krátká tak byla univerzitní kariéra předního slavisty Pavla Josefa Šafaříka (1795–1861), autora proslulých *Slovanských starožitností* (1837; 1865) a přehledové práce *Slovanský národopis* (1842), kterou napsal během svého působení v roli kustoda pražské univerzitní knihovny, kde pracoval od roku 1841. Od roku 1848 do roku 1860 pak Šafařík působil jako její ředitel, přičemž v roce 1848 byl jmenován prvním mimořádným profesorem slovanské filologie na pražské univerzitě; svého úřadu se ale vzdal ve prospěch Františka Ladislava Čelakovského. Ten byl jmenován suplujícím profesorem české řeči a literatury již v roce 1835, aby byl vzápětí této funkce z politických příčin na 14 let zbaven. Jako profesor slovanské literatury působil v letech 1841–1849 ve Vratislavi, aby pak v samotném závěru života krátkodobě získal stejnou funkci na pražské univerzitě.

Podobně krátká byla univerzitní kariéra i dalšího badatele rozvíjejícího etnologizující témata, filozofa a literárního vědce Ignáce Jana Hanuše (1812–1865). Tento vedle Karla Jaromíra Erbena nejvýznamnější česky i německy publikující badatel v oblasti mytologie, úzce spolupracující s dobově prominentní německou *Naturmythologie*, působil na pražské univerzitě jako profesor filozofie v letech 1849–1852. Kvůli obvinění z hegelianství byl ale z politických důvodů zbaven profesury a přešel na uvolněný post správce pražské univerzitní knihovny, který převzal v letech 1860–1896 po Pavlu Josefu Šafaříkovi. Hanušovo pražské působení bylo ve znamení teoretického odklonu od spekulativní post-grimmovské mytologie, rozvíjené především romanticky orientovanými badateli ve službách národních hnutí, směrem k solidnějšímu využívání empirického materiálu: jak lingvistických, tak folklorních pramenů, včetně obyčejových a zvykoslovných praktik a věrských představ. Jako jeden z prvních badatelů ve střední Evropě se začal systematicky věnovat výročnímu kalendářnímu cyklu a ve svém díle *Bájeslovný kalendář slovanský čili pozůstatky pohansko-svátečních obřadů slovanských* (Praha 1860) zavedl chronologický systém třídění obyčejového a zvykoslovného cyklu, používaný v etnologických vědách dodnes. Během svého pražského působení se také věnoval komparativnímu studiu slovanských a německých přísloví (Kaleta 2009).

Podobně výraznou tematickou, ale především *institucionální* souvislost s pozdějším etnologickým bádáním představuje dílo předního archeologa, historika a fyzického antropologa Lubora Niederleho (1865–1944), autora monumentálních

Slovanských starožitností (1902–1904; 1906–1910; 1919), který může být považován za zakladatelskou osobnost českojazyčných univerzitních etnologických bádání. Niederle ale zcela přirozeně spolupracoval i s německy píšícími badateli, včetně participace na panrakouských badatelských projektech. V roce 1889 vydal první český *Nástin dějin anthropologie* (Niederle 1889), v duchu středoevropské akademické tradice primárně zaměřený na fyzickou antropologii, a v roce 1891 založil společně s kulturním historikem Čeňkem Zibrtem (1864–1932) nejstarší domácí etnologicky zaměřené odborné periodikum *Český lid* (Woitsch 2013). Ve stejném roce obhájil na pražské filozofické fakultě svůj habilitační spis z oboru (fyzické) antropologie. V roce 1898 byl pak jmenován mimořádným a v roce 1904 řádným profesorem „prehistorické antropologie a etnologie“. Na filozofické fakultě pak působil v letech 1907–1908 jako její děkan, v letech 1908–1909 pak jako proděkan.⁵ O etnologická témata se dobově zajímala i zakladatelská osobnost české fyzické antropologie Jindřich Matiegka (1862–1941), který se v Praze roku 1897 habilitoval v oboru (fyzické) antropologie a demografie.

Vedle antropologicky a archeologicky orientovaných badatelů hráli výraznou (a do značné míry významnější) roli pro pozdější etablování etnologických bádání jako svébytné akademické disciplíny i filologicky zaměřené badatelé zkoumající folklor. Většina z nich byla žáky semináře pro slovanskou filologii, vedeného předním pozitivisticky orientovaným bohemistou Janem Gebauerem (1838–1907). Datum založení Gebauerova semináře, 27. ledna 1880, je proto často považováno za počátek českojazyčných univerzitních etnologických bádání vůbec (Urban 1980: 66). Tito badatelé, později souhrnně označovaní za představitele „pražské školy literární komparatistiky“ (Wollman 1989), položili základy proslulé domácí literárněvědně orientované tradice komparativní folkloristiky výrazně komunikující se zahraničím, včetně dobově dominantní německé a ruské akademické sféry a vznikající finské historicko-geografické školy (Horálek 1976). Jejich práce tak (vedle díla Niederleho) po dlouhá desetiletí do značné míry reprezentovala česká etnologická bádání jako taková před zahraničním akademickým publikem: „Především je nutné si uvědomit, že národopis zpočátku vznikl a rozvíjel se hlavně jako folkloristika a že studium materiální kultury je podstatně mladší. Jinými slovy folkloristika reprezentovala národopis, etnografii, bylo mezi nimi takřka rovnítko.“ (Jech 1967: 40). Nejvýznamnějším z těchto badatelů byl v mezinárodním kontextu dodnes respektovaný literární vědec Jiří (Georg) Polívka (1853–1933). Polívka se na pražské filozofické fakultě habilitoval v roce 1884 jako soukromý docent mluvnice slovanských jazyků, v roce 1895 byl jmenován mimořádným profesorem slovanských jazyků a literatur, přičemž řádnou profesuru získal roku 1902. V letech 1896–1913 se podílel na vedení slavistického semináře a vedl oddělení pro nové slovanské jazyky a literatury; v roce 1908–1909 působil jako děkan a v letech 1909–1910 pak jako proděkan. Značný význam pro budoucí rozvoj domácích etnologických studií měli i další filologové. Především slavista a mytolog Jan Hanuš Máchal (1855–1939), od roku 1894 soukromý docent slovanské literatury a od roku 1904 profesor srovnávacích dějin slovanských literatur, a literární historik Jan Jakubec (1862–1936), který byl habilitován v roce 1907 a který od roku 1919 působil jako řádný profesor dějin české literatury (Urban 1983). Nejvýraznější podíl na pozdějším vzniku domácích etnologických

⁵ Lubor Niederle v letech 1927–1928 dokonce působil jako rektor celé české Karlovy univerzity.

bádání jako svébytného oboru měl vedle Jiřího Polívky ale literární historik a přední znalec pohádkosloví Václav Tille (1867–1937), který byl v Praze habilitován v roce 1907; od roku 1913 pak působil jako řádný profesor srovnávacích dějin literatury.

Na pražské německé univerzitě (Deutsche Karl-Ferdinands-Universität Prag) panovala podobná situace jako na její české období. Etnologická témata zde byla rozvíjena v rámci filologických a historických oborů, především v Semináři německé filologie (*Seminar für deutsche Philologie*) a Semináři slovanské filologie (*Seminar für slawische Philologie*), jako svébytné studijní zaměření zprvu pod názvy „rakouská etnologie“ (*österreichische Völkerkunde*) a „domácí etnologie“ (*vaterländische Ethnologie*). Podobně jako v českém prostředí zde hrála hlavní roli folkloristicky orientovaná literární věda (konkrétně germanistika), kulturní historie a kulturní geografie, přičemž o něco menší význam měla archeologická a antropologická bádání. Zásadní význam pro etablování tohoto oboru v německy hovořící akademické sféře měl inaugurační rektorátní projev germanisty Augusta Sauera (1855–1926), rektora pražské německé univerzity v letech 1907–1908, s názvem *Literatur und Volkskunde* (Sauer 1907). Tato významná přednáška vymezila nejen předmět bádání tohoto nového oboru, kterým mělo být především studium folkloru a jeho následná literární aplikace, jeho odlišení od širěji chápaných disciplín „etnografie“ a „etnologie“ (Lozoviuk 2006: 27), ale i konceptualizaci folkloru jako „lidové literatury“, která se ukázala jako dominantní pro celý německy hovořící prostor na desítky let dopředu (Gusev 1978: 62).

Za vlastního zakladatele českoněmeckých etnologických bádání je ale nutné považovat Sauerova inspirátora, literárního vědce a germanistu Adolfa Hauffena (1863–1930). Tento přední badatel, zabývající se především studiem folkloru na celém německy hovořícím území českých zemí, vystudoval historii, geografii a anglistiku na univerzitách ve Štýrském Hradci, Vídni a Lipsku; jeho geografické vzdělání jej předurčilo k vytvoření teoretického a metodologického základu pro pozdější nejsvébytnější badatelskou orientaci českoněmeckých etnologických bádání, tedy „národopisu jazykových ostrovů“ (*Sprachinselvolkskunde*). Na pražské univerzitě začal působit od roku 1889 jako soukromý docent německého jazyka a literatury, přičemž se ve svých přednáškách věnoval především problematice folkloru; od roku 1905 se pak přednášením etnologické tematiky začal zabývat systematicky. V roce 1898 byl jmenován mimořádným a v roce 1918, ještě za existence rakouské monarchie, řádným profesorem německého národopisu a německého jazyka a literatury (Lozoviuk 2006: 27–31).

Etnologická bádání tak v předválečném období existovala v rámci pražské univerzity především v podobě literárněvědného a filologického zájmu o folklor, popřípadě historizujících archeologicky a antropologicky orientovaných studií. Zájem o soudobou materiální kulturu a další aspekty budoucích etnologických bádání byl až na výjimky omezen na prostředí muzeí a vědeckých společností. Zde začal — zatím bez výraznější souvislosti s univerzitní půdou — nabývat na významu od poslední třetiny 19. století, především po založení Národopisné společnosti československé (1891), uspořádání *Národopisné výstavy československé* (1895) a otevření Národopisného muzea československého (1896). Tyto nacionalizující aktivity s výrazným celospolečenským ohlasem u česky hovořící populace, chápané jako svého druhu politikum a zaměřující se především na aplikované formy výtvarného a scénického folklorismu, byly výrazným argumentem k pozdějšímu etablování národopisu jako svébyt-

ného akademického oboru v prvních desetiletích 20. století (Brouček 1979; Brouček, Pargač, Štěpánová, Sochorová 1996). V českoněmeckém prostředí sehrála podobnou úlohu sběratelská akce Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách (*Deutsche Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen*), organizovaná v letech 1894–1900 Adolfem Hauffenem, který se staral i o její publikační výstupy v rámci knižní řady *Příspěvky k českoněmeckému národopisu* (*Beiträge zur deutschböhmisches Volskunde* — Lozoviuk 2006: 26). Určitým pandánem české *Národopisné výstavy* byla pak *Všeobecná německá výstava pro obchod, průmysl a zemědělství Ústí 1903* (*Allgemeine Deutsche Ausstellung für Gewerbe, Industrie und Landwirtschaft Aussig 1903*), pořádaná v Ústí nad Labem, a především rozsáhlejší *Českoněmecká výstava* (*Deutschböhmisches Ausstellung*), pořádaná v roce 1906 v Liberci.

Univerzitní osobností, která tyto národopisné aktivity propojila s akademickou půdou zřejmě nejvýrazněji, byl vedle Niederla, Polívky, Jakubce a Tilleho (a na německé univerzitě Adolfa Hauffena) lingvista a filolog Emanuel Kovář (1861–1898), který se v Praze habilitoval v roce 1885 v oboru „všeobecný jazykozpyt“. Tento všestranně orientovaný badatel se k národopisnému hnutí připojil zprvu z čistě vědeckého zájmu. Brzy se ale začal výrazně angažovat v přípravách *Národopisné výstavy československé* jako její jednatel, a stal se i editorem prvního čísla *Národopisného sborníku československého*, který představoval akademičtější a internacionálnější alternativu k později stále více vlastivědně orientovanému *Českému lidu*. Kovář se tak do značné míry stal pro širší veřejnost „tváří“ odborné části národopisných aktivit. Kovářovy studijní pobyty v Berlíně a Lipsku a jeho zájem o fyzickou antropologii, archeologii, ale především sociologii a estetiku, vyústily v jeho vizi „ethnologie“ jako nového interdisciplinárního oboru sumarizujícího poznatky všech těchto disciplín. Své inovativní (a dodnes zajímavé) pojetí, ve kterém navázal na niederlovské mezioborové chápání disciplíny, předestřel ve své koncepci badatelské úlohy *Národopisné společnosti československé* (Kovář 1897) a především svém *Nástinu dějin ethnologie* (Kovář 1891), prvním českojazyčném přehledu mezinárodních dějin oboru. V tomto dodnes zajímavém díle zdůraznil odlišnost „ethnologie“ („národopytu“) od „národopisu“ jejím zaměřením na srovnávací výzkum celého lidstva a konfrontoval „ethnologii“ s alternativními vymezeními této disciplíny z pera německého kulturního historika (a inspirátora slavné Tylorovy definice kultury) Gustava Friedricha Klemma (1802–1867), antropogeografa Friedricha Ratzela (1844–1904), německého předního „völkerkundlera“ Adolfa Bastiana (1826–1905) a celé řady dalších badatelů: „Konkrétná historie národnostního vývoje lidstva, toť ethnologie“ (Kovář 1891: 158). Toto sociologizující (dnešní terminologií spíše „antropologizující“) chápání oboru, typické pro poslední desetiletí 19. století, sdílel Kovář s dalšími předními pozitivisticky orientovanými badateli, především Václavem Tillem a Janem Jakubcem. Tito badatelé kritizovali dobové národopisná snažení jako příliš zaměřená na estetiku „lidového umění“ a festivité a opomíjející studium každodennosti. Jejich konceptualizace etnologických bádání byla teoreticky silně ovlivněna západními sociálními vědami, především tehdy dominantní tylorovskou evolucionistickou antropologií.⁶

6 Překlad čtvrtého vydání Tylorovy *Anthropology* vychází česky ale až v roce 1897 pod názvem *Úvod do studia člověka a civilisace. Anthropologie* (Tylor 1897). Samotný Kovář se ale

Omezovala se ale většinou pouze na deklaratorní, metodické či přehledové texty autorů často spojených s časopisem *Atheneum*, které pozdější domácí vývoj disciplíny výrazněji neovlivnily a od kterých se většina badatelů — kromě předčasně zemřelého Kováře — později do větší či menší míry distancovala (Janeček 2014a: 18, 23). Podobný osud potkal i dobově publikačně nesrovnatelně výraznější a především s mezinárodní vědou intenzivně komunikující komparativní folkloristická bádání, která nebyla na pražské univerzitě — stejně jako ve většině zemí střední Evropy — nakonec institucionalizována jako samostatný obor.⁷ Pozdější univerzitní směřování oboru obě tyto tendence (tedy sociologizující/antropologizující a folkloristickou) totiž částečně utlumilo ve prospěch chápání etnologických věd jako „národopisu“, v případě německé univerzity nazývaného *Volkskunde* či *heimische Volkskunde*, tedy historizujícího studia novověké a soudobé společnosti, vytvářeného na pozadí historických, filologických, archeologických, antropologických, a později i geografických bádání.

MEZI POZITIVISMEM A FUNKČNÍM STRUKTURALISMEM: ETNOLOGICKÁ BĀDÁNÍ NA FILOZOFICKÉ FAKULTĚ KARLOVY UNIVERZITY MEZI SVĚTOVÝMI VĀLKAMI

Po vzniku československého státu v roce 1918 je udělena historicky první profesura v českých zemích specificky zaměřená na etnologické vědy, konkrétně pak „německý národopis stejně jako německý jazyk a literaturu“ (*deutsche Volkskunde sowie für deutsche Sprache*). Obdržel ji Adolf Hauffen dne 24. 12. 1919; jednalo se zároveň o jednu z prvních etnologicky zaměřených profesur ve střední Evropě. Ve stejný rok je založena i Katedra německého národopisu, řeči a literatury (*Lehrstuhl für deutsche*

proti anglosaské sociokulturní antropologii vymezoval, především kvůli jejímu přílišnému důrazu na studium „primitivních“ společností. Dle jeho konceptualizace se měla „ethnologie“ stejně intenzivně zabývat i studiem evropských komplexních společností.

7 Potenciál dobové folkloristiky jako alternativní a méně parochiální disciplíny v kontrastu k později etablovanému národopisu nastínil sociální antropolog Josef Kandert: „Důležitým oborovým soupeřem českého národopisu byla již od 90. let 19. století folkloristika, a proto si zde dovolím drobné srovnání přístupů folkloristických a národopisných, které jsou dobře sledovatelné na recenzní činnosti. V recenzních, uveřejňovaných v „Českém lidu“ a v „Národopisném sborníku“ byla vždy věnována pozornost národopisným publikacím s evropskou tematikou. Bibliografie týchž periodik zmiňují obvykle etnografické studie o českých zemích a výběrově také studie o Evropě a Spojených státech amerických; znají také oddíl „obecná etnografie“. Záběr folkloristických recenzentů a bibliografů je ovšem daleko širší — v obou periodikách je věnována pozornost i studiím z Afriky, Asie a obou Amerik. Folkloristé tak již od 90. let 19. století získávali formou recenzní a zpráv o publikacích daleko širší znalost o výzkumech a výsledcích oborového bádání. Národopisci tak vlastně i touto recenzní činností demonstrovali svůj příklon k oborovému geografickému izolacionismu, zatímco folkloristé dbali naopak o zachování celosvětové srovnávací roviny. V pozadí těchto dvou přístupů můžeme vidět i dvojí možný předmět studia: (český) národopisný, věnující se jedinečným lokálním kulturám (zde české, případně slovenské či obecněji slovan-ské) a (český) folkloristický, věnující se jedinečné kultuře lidstva“ (Kandert 2002: 164–165).

Volkskunde sowie für deutsche Sprache), jejímž vedením je pověřen právě Hauffen. Od roku 1921 je možné studovat německý národopis (*Deutsche Volkskunde*) jako samostatný hlavní i vedlejší obor v rámci filologických studií. Pražská německá univerzita se tak stala jednou z prvních univerzit v celoněmeckém kontextu, kde došlo k plnohodnotnému etablování oboru (Lozoviuk 2006: 31). V akademickém roce 1929/1930 byla katedra rozšířena na Seminář německého národopisu (*Seminar für deutsche Volkskunde*). K tomuto pracovišti byly přiřazeny dvě dokumentačně-archivní pracoviště, jedno zaměřené na dokumentaci lidových písní (*Volksliedarchiv des deutschen Arbeitsausschusses der Staatsanstalt für das Volkslied*), jedno obecně na sudetoněmecký národopis (*Archiv für sudetendeutsche Volkskunde*), a také pracoviště zabývající se etnokartografickým výzkumem, konkrétně pak přípravou německého etnografického atlasu (*Arbeitsstelle des Atlases der deutschen Volkskunde für die Tschechoslowakei*). Díky tomu se počet členů semináře vyšplhal na z dnešní perspektivy neuvěřitelně vysoké číslo 32 řádných členů (Lozoviuk 2006: 33).

Vedle Hauffena byl nejvýraznější postavou tohoto dobově novátorského odborného pracoviště literární vědec a folklorista Gustav Jungbauer (1886–1942), absolvent germanistiky, historie a klasické filologie, zprvu zaměřený na problematiku lidových písní (především Pošumaví), který se habilitoval v roce 1922 prací zaměřenou na vývoj pověsti o Krakonošovi (Jungbauer 1923). Na německojazyčné národopisné katedře působil jako soukromý docent s přednáškami pojednávajícími především folkloristická témata až do roku 1930, kdy se stal po brzkém úmrtí Adolfa Hauffena jeho nástupcem ve vedení semináře. Ve stejný rok byl jmenován mimořádným profesorem německého národopisu, přičemž řádnou profesuru v oboru „německý národopis a starožitnosti“ (*Volks- und Altertumskunde*) získal až roku 1933. Gustav Jungbauer se výrazně podílel na podpoře etnologických aktivit i mimo univerzitní prostředí; od roku 1912 působil v Pracovním výboru pro německou lidovou píseň v Čechách (*Arbeitsausschuss für das deutsche Volkslied in Böhmen*), od roku 1921 jako jeho předseda. V roce 1931 se stal předsedou pracovního výboru Ústavu pro lidovou píseň; na půdě této československé státní instituce tak spolupracoval i s českojazyčnými národopisnými badateli. V rámci spolupráce s českojazyčným národopisem publikoval i český překlad svých dějin německého národopisu v ČSR, uveřejněný v jednom ze svazků *Československé vlastivědy* (Jungbauer 1937). V rámci svých rozsáhlých dokumentačních a organizačních národopisných aktivit se podílel i na založení odborného periodika *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde*, který vycházel v letech 1928–1938. Podobně jako čeští literární vědci Polívka a Tille spolupracoval i na rozsáhlých mezinárodních folkloristických projektech; byl aktivním přispěvatelem celoněmeckých přehledových prací jako *Slovník německých pověr* (*Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*) a *Slovník německé pohádky* (*Handwörterbuch des deutschen Märchens*); působil i jako předseda československé sekce *Atlasu německého národopisu*. Tento zřejmě nejvýznamnější českoněmecký národopisný badatel definoval i cíle tohoto nového oboru, kterým měla být dokumentace a výzkum duchovní a materiální kultury venkovského lidu se zaměřením na Němce žijící v tehdejší Československu. Jejich kultura měla být zkoumána jak ve vztahu ke kultuře německého národa, tak v rámci Československa. Zde měla být sledována národopisná specifika sudetských Němců, kteří byli spojeni do jednotného státního útvaru díky politické situaci a — až původně z hle-

diska národopisných bádání kulturně odlišní — stali se „společenstvím osudu“. Dalším specifickým úkolem sudetoněmeckého národopisu byl podle Jungbauera výzkum pohraničních oblastí a jazykových ostrovů, který se stal od 30. let teoreticky a metodologicky dominantním inovativním příspěvkem českoněmeckých národopisných bádání v rámci celoněmecké *Volkskunde*. Sudetoněmecký národopis tak v tomto pojetí překročil úzce etnické, nacionalistické chápání etnologické vědy směrem k výzkumu kulturních kontaktů mezi jazykově a kulturně odlišnými skupinami obyvatelstva, který měl dle Jungbauera „od počátku postupovat srovnávacím způsobem a zohledňovat výsledky slovanského, pro oblast Karpat nadto také maďarského národopisu“, přičemž jeho úkolem mělo být „rozpoznat zákony, podle nichž probíhala kulturní výměna mezi dvěma národy“ (Jungbauer 1936: 21, cit. dle Lozoviuk 2006: 38).

Z témat rozvíjených pozdější etnologií si dominanci v českojazyčném univerzitním prostředí po první světové válce stále udržovala především témata folkloristická, doplněná archeologickými a antropologickými. Velkou roli ve fakulturním životě hráli především výše zmínění pozitivisticky orientovaní literární vědci a filologové, v první řadě Jiří Polívka a Václav Tille, pracující v širší slovanské, respektive evropské komparativní perspektivě. Prvně jmenovaný byl společně s německým „volkskundlerem“ Johannesem Boltem autorem monumentálního komparativního díla *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, jehož vydávání začalo ještě před válkou (Bolte, Polívka 1913–1932). Eurocentrismus tohoto dodnes používaného rozsáhlého komparativního textu byl díky Polívkově erudici překonán dodáním slovanského a východoevropského, ale i kavkazského a středoasijského kontextu. Zároveň jde i o *jediné* etnologické dílo s českým spoluautorstvím explicitně zmiňované v dějinách evropských etnologických a antropologických věd *Storia del folklore in Europa* z roku 1952 z pera italského etnologa Giuseppa Cocchiari (1904–1965), žáka Roberta A. Maretta a Bronislawa K. Malinowského (Cocciara 1972; 1981). Srovnatelný význam pro mezinárodní etnologii má i dílo Václava Tilleho *Verzeichnis der böhmischen Märchen* z roku 1921 (Tille 1921), a další práce Jiřího Polívky a Václava Tilleho. V roce 1922 se v oboru srovnávacích dějin slovanských literatur habilituje i slavista a literární historik Frank Wollman (1888–1969) svojí prací *Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské*; na FF UK pak přednáší v letech 1922–1923.

Pro pozdější institucionalizaci, ale i „akademickou paměť“ v podobě kontinuity předválečných a poválečných etnologických bádání má klíčový význam osobnost literárního vědce, pozdějšího etnografa a především folkloristy Jiřího Horáka (1884–1975), autora jedněch z mála českojazyčných dějin oboru (Horák 1933). Horák se na pražské filozofické fakultě habilitoval v roce 1919 v oboru srovnávacích dějin slovanských literatur a lidového podání. Po odchodu Jana Hanuše Máchala v roce 1927 získal místo řádného profesora a ředitele semináře pro slovanskou filologii, v letech 1932–1933 pracoval jako děkan a v letech 1933–1934 jako proděkan. Na fakultě pak jako jeden z mála etnologicky orientovaných badatelů aktivních již v předválečné době působil až do roku 1953. Vedle svého univerzitního působení byl od roku 1919 jednatelem a od roku 1939 i předsedou Státního ústavu pro lidovou píseň, předchůdce dnešního Etnologického ústavu Akademie věd České republiky (Robek, Petr, Urban 1979).

Etablovaná folkloristická, archeologická a antropologická bádání, prováděná sice často na mezinárodní úrovni, ale pod hlavičkou jiných disciplín, začínají být v me-

živálečném období stále více provazována se snahami o vznik českého *národopisu*. Ten je dobově koncipován pod vlivem národopisného hnutí jako nový akademický obor zabývající se primárně studiem domácí „kultury lidu“. Niederle, Polívka, Tille, Jakubec i Horák působí jako přední činovníci *Národopisné společnosti československé*, profesní organizace kladoucí si za cíl etablování tohoto oboru, v redakci jejího odborného periodika *Národopisný sborník* (od roku 1906 vycházejícího pod názvem *Národopisný věstník*) a v rámci Národopisného muzea československého. Národopisné hnutí, snažící se integrovat dobově moderní a inovativní zájem o materiální kulturu s etablovaným folkloristickým studiem do nově vzniklé disciplíny inspirované německou *Volkskunde*, se tak v souvislosti se vznikem samostatného československého státu po roce 1918 začalo výrazněji prosazovat i v univerzitním prostředí. Hlavní roli přitom hrál národopisný seminář Jana Jakubce, který ovlivnil celou nastupující první generaci profesionálních univerzitních národopisců. Ti, ač do značné míry spjatí s národopisným hnutím propagujícím nacionalisticky reinterpretovanou aplikaci vybraných forem lidové kultury, se tyto snahy snažili pozvednout na vědeckou úroveň a distancovat se tak od výstavního hnutí a stále oblíbenějších vystoupení krojovaných „národopisných skupin“ (Chotek 1926). V duchu dobového pozitivismu totiž chápali tyto aktivity jako neslučitelné s vytvářením národopisu jako akademického oboru: „...do romantického směru obdivu vesnické kultury zasáhli mladí vědečtí pracovníci obnovené české university, kteří si vytkli za úkol očistit českou vědu od diletantských názorů a výkladů a pozvednout ji na evropskou úroveň“ (Chotek 1966: 273). V diskusi o budoucí podobu národopisu stáli v opozici proti univerzitním badatelům umělci spjatí s Uměleckou besedou (např. Jan Koula, Josef Fanta, Soběslav Pinkas), podporovatelka vlivného svérázového hnutí Renata Tyršová (Tyršová, Kožmínová 1918) a především kulturní historik a šéfredaktor *Českého lidu* Čeněk Zíbrt, v jejichž uvažování dominovala angažovaná a aplikovaná úroveň práce s tradiční lidovou kulturou (Jančář 2009: 10).⁸ Ta ale univerzitnímu národopisu do jisté míry zůstala. Při jeho etablování totiž sehrál svébytnou úlohu dobový politický kontext, konkrétně pak podpora státní ideologie českoslovakismu, konstruuující ideu jednotného československého národa, k jejíž podpoře se národopis ukázal být více než vhodným nástrojem (Uherek 2007: 198). Univerzitní národopisci se tak odborně angažovali při mezinárodních jednáních ohledně vymezování hranic nástupnických států Rakouska-Uherska založených na etnickém principu — například v prostoru Těšínska a severního a jižního Slovenska (Válka 2009: 20).

Zakladatelskou roli při etablování národopisu jako samostatné akademické disciplíny primárně zaměřené na celostní studium tzv. tradiční lidové kultury českých zemí, s komparativními přesahy do středoevropského a slovanského prostoru, hrála v pražském univerzitním prostředí trojice zakladatelských osobností Karel Chotek, Vilém Pražák a Drahomíra Stránská (Ducháček 2016; Petráňová 2016).

Geograf, národopisec a fyzický antropolog Karel Chotek (1881–1967), který svojí odbornou specializací zajímavým způsobem předznamenal pozdější pokusy o etab-

⁸ V případě Čenka Zíbrta hrály jistou roli i tlak nakladatelství vydávajícího *Český lid*, které nemělo zájem o publikování čistě odborného periodika pro úzký okruh zájemců, a jeho osobní spory s některými představiteli univerzitních etnologických bádání (Válka 2009: 20).

lování „obecné“ či „integrální antropologie“ kontinuální v české vědě od 60. let 20. století, konceptualizoval národopis jako primárně historickou vědu související především s historiografií, geografii a demografií, ale i archeologií a částečně i fyzickou antropologií. Karel Chotek, žák Lubora Niederleho a Jindřicha Matiegky, který se během studií zaměřil na historiografii, geografii, antropologii a archeologii, byl habilitován již v roce 1912 na pražské filozofické fakultě na docenta „všeobecného národopisu“. Tímto aktem došlo k oficiálnímu zařazení národopisných přednášek do fakultního kurikula. Chotkovy přednášky zaměřené na „československý národopis“ byly ovšem prováděny v rámci oboru geografie, což národopis primárně definovalo jako obor úzce komunikující s přírodními vědami. Samotný Chotek, ač ve své badatelské praxi realizoval rozsáhlé antropologické výzkumy, později preferoval konceptualizaci národopisu jako historické vědy blízké geografii (Chotek 1966: 274). V roce 1920 byl Chotek jmenován profesorem na nově založené katedře národopisu v Bratislavě, kde přednášel národopis západních Slovanů, Asie a Kavkazu, a položil tak základy slovenského národopisu. Tato disciplína zde byla dobově studována v kombinaci s dalšími obory, především historií, geografii a dějinami umění. Zároveň rozšiřoval mezinárodní kontakty tohoto oboru studijními pobyty v Paříži, Berlíně, Curychu a Leydenu. V letech 1920–1921 pobýval v Chicagu u amerického fyzického antropologa českého původu Aleše Hrdličky. V roce 1931 se vrátil na pražskou filozofickou fakultu, kde založil a vedl samostatný národopisný seminář, od roku 1932 otevřený pro zájemce z řad studentů příbuzných oborů (především slavistiky, literární vědy, historie či archeologie), který nabyl rozsáhlejší podoby od akademického roku 1935/1936 (Lozoviuk 2006: 32). Rok 1932 je tak možné považovat za počátek institucionalizace českojazyčných etnologických bádání na pražské Karlově univerzitě.

Druhou zakladatelskou osobností českojazyčného univerzitního národopisu byl Chotkův žák, národopisec a literární historik Vilém Pražák (1889–1976), který se s tímto novým oborem seznámil v Chotkově semináři v Bratislavě (jehož vedení po něm v roce 1936 převzal). Tento přední znalec materiální kultury, především vernakulární architektury, během svého pedagogického a vědeckovýzkumného působení v Chotkově duchu neopomíjel ani ostatní oblasti etnologických bádání (včetně témat folkloristických). Podobně jako Chotek výrazně přispěl k přesnějšímu definování této dobově progresivní disciplíny a především jejím mezinárodním kontaktům. Pražákova přednáška na *II. mezinárodním kongresu pro antropologii a etnografii* v Kodani v roce 1938 zaujala zahraniční badatele zdůrazněním sociálního kontextu materiální kultury, který byl v dobových národopisných (spíše deskriptivně laděných) textech relativně upozaďován (Vařeka 1970–1971: 11). V roce 1939 přešel Vilém Pražák do Prahy, kde působil v univerzitní knihovně. Pražská filozofická fakulta uznala jeho bratislavskou docenturu po instalačním proslovu *Jaké úkoly si staví dnešní národopis?* (Pražák 1940). Těsně před uzavřením pražských vysokých škol zde pak v akademickém roce 1939/1940 zahájil přednášky o lidovém výtvarném umění. Tuto problematiku se snažil analyzovat v sociálním kontextu v protikladu k dobově dominantním kunsthistorickým interpretacím, chápajícím lidové umění jako stylově pokleslou verzi slohového umění (Válka 2009: 21).

Třetí nejvýznamnější osobností tohoto období byla národopisná badatelka Draho-
míra Stránská (1899–1964), přední znalkyně domácí materiální kultury, především

lidového oděvu. Tato zkušená terénní badatelka, orientovaná vedle českých zemí na Slovensko a Balkán, je i zakladatelskou osobností Národopisného (dnes Etnografického) oddělení Národního muzea, kde působila již od roku 1923 (Mevaldová, Tauberová 2011). Po studiu slovanských a románských jazyků a literatury absolvovala v roce 1925 studijní pobyt v Jugoslávii, díky kterému rozšířila svůj zájem na oblasti jihovýchodní Evropy a zprostředkovala tak kontakty mezi českým a jihoslovanským národopisem. V roce 1932 se habilitovala na filozofické fakultě jako docentka národopisu s tématem *Lidové obyčeje hospodářské*. Všichni tři výše zmínění badatelé ale plně rozvinuli svou přednáškovou činnost až po druhé světové válce.

Konceptualizaci českojazyčného národopisu, do značné míry vytvořenou trojicí těchto osobností, která se nakonec ukázala jako dominantní po většinu 20. století, dobře vystihuje definice Karla Chotka: „Národopis je věda, která popisuje a vykládá život a práci lidu venkovského ve všech složkách kultury hmotné a duchovní spolu se vztahy společenskými, a to jak v jejich rozložení prostorovém, tak i vrstvení časovém“ (Chotek 1966: 271). Tato meziválečná definice vystihuje dobové pojetí tohoto oboru, formující se na pozadí historického, filologického a literárněvědného (a do jisté míry i archeologického, antropologického a muzikologického) bádání. Jeho hlavní distinktivní rys byl spatřován ani ne tak v tematické či teoretické rovině, jako v metodologii — konkrétně pak v *terénní* dokumentaci *soudobé* (především venkovské) kultury a preferenci (dnešním jazykem) kvalitativních, často intuitivních metod studia, jako je pozorování a rozhovory. Z tohoto hlediska se tak do určité míry metodologicky shodoval s dnešním chápáním etnologie (Válka 2009: 18). Klíčový význam terénního výzkumu pro tuto nově vzniklou disciplínu ilustruje i tvrzení Karla Chotka, podle kterého položil základy národopisu jako historické vědy Lubor Niederle dokončením svého díla *Slovanské starožitnosti* ve 20. letech. Jeho autor ale nemohl být dle Chotka považován za „skutečného národopisce“, protože dílo sepsal jen na základě písemných pramenů a literatury a „neprováděl terénní výzkum“ (Chotek 1966: 276). Dobové chápání etnologických věd především ve smyslu tematickém nejpřehledněji sumarizuje společné dílo Karla Chotka a Drahomíry Stránské s názvem *Národopis*, vydané v ediční řadě *Československé vlastivědy* v roce 1936. Ve stejné řadě vyšel o tři roky dříve výše zmíněný přehled dějin domácích etnologických bádání z pera dalšího univerzitního badatele Jiřího Horáka (Horák 1933).

Dalším dobovým rysem meziválečného národopisu byla jeho souvislost s geografickými vědami. Národopisci i geografové společně jednali od 1. sjezdu slovanských geografů a etnografů v roce 1929. Od geografů převzal dobový národopis sídelní typologii a další teoretické koncepty, především ty spjaté s lidovou architekturou (Válka 2009: 21). Geografické inspirace byly nejvýraznější v oblasti etnokartografie, v českém kontextu propagované zprvu Drahomírou Stránskou, která se s touto problematikou seznámila během svého studijního pobytu v Bělehradě v roce 1925, přičemž v těchto aktivitách pokračovala i po druhé světové válce (Stránská 1934–1935; Vařeka, Plessingerová 1999). Naopak relativně stranou stála v dobovém národopise identitní, respektive etnická problematika, typická pro univerzitní etnologii přelomu 20. a 21. století. Ač byla inherentně přítomna v celkovém etnocentrickém a nacionalizujícím chápání disciplíny jako takovém (Lozoviuk 2011), projevila se pouze v rámci aplikovaných bádání po první světové válce a částečně i v díle Viléma Pražáka, který

etnické a sociální souvislosti materiální kultury akcentoval již na III. sjezdu slovan-
ských geografů a etnografů v Bělehradě v roce 1930 (Vařeka 1970–1971: 14).

Nejvýraznější setrvalý ohlas v mezinárodní etnologii si ale získaly meziválečné
práce odlišné skupiny badatelů působících v Praze. Šlo o dvojici ruských emigrantů
pracujících v duchu funkčně strukturálních přístupů: literárního vědce, teatrologa,
folkloristy a etnografa Petra Bogatyreva (1893–1971) a lingvisty Romana Jakobsona
(1896), během svého pražského pobytu spjatých s Pražským lingvistickým kroužkem
(Pražskou školou). Petra Bogatyreva, autora významných prací jako *Actes magiques,
rites et croyances en Russie subcarpathique* (Bogatyrev 1929), *Kroj jako znak (funkční
a strukturální pojetí v národopisu)* (Bogatyrev 1936), *Funkcia kroja na Moravskom Slo-
vensku* (Bogatyrev 1937) či *Lidové divadlo české a slovenské* (Bogatyrev 1940) je možné
z historického hlediska nepochybně považovat za nejvýznamnějšího domácího etno-
logického badatele vůbec. Za stejně významnou je nutné považovat programatickou
studii *Folklór jako zvláštní forma tvorby*, kterou napsal společně s Romanem Jakobsonem
(Jakobson, Bogatyrev 1929). Ta anticipovala výzkum současného folkloru a pa-
trí k nejvýznamnějším studiím v dějinách folkloristiky vůbec (Oinas 1980). Domácí
badatelé však na dílo těchto dvou předních postav (nejen) české etnologické vědy za-
čali, zřejmě z politicko-ideologických důvodů, výrazněji reagovat až na konci 60. let
20. století (Beneš 1968; 1971).

Slibný rozvoj českojazyčných univerzitních etnologických bádání načas pozasta-
vilo uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939. Čeští badatelé tak v období
druhé světové války mohli působit jen v rámci vědeckých či muzejních společností.
Tato skutečnost ale nepostihla německou univerzitu, kde na místo vedoucího ná-
rodopisného semináře nastoupil po úmrtí Gustava Jungbauera v roce 1943 přední
„volkskundler“ a znalec lidového oděvu Josef Hanika (1900–1963). Tento Jungauerův
a Hauffenův student, zprvu zaměřený na výzkum svatebních obyčejů, se po krátkém
působení na místě asistenta německého národopisného semináře, studijních poby-
tech v Berlíně a Norimberku a badatelských pobytech ve Švédsku, Finsku, Dánsku
a Pobaltí, kde se seznámil se skandinávskou etnologií a muzeologií, v Praze v roce
1937 habilitoval na docenta „národopisu a starožitností“ (*Dozent für Volks- und Alter-
tumskunde*) prací o sudetoněmeckých lidových krojích. V roce 1942 pak převzal nově
založenou Katedru národopisu a kmenových dějin Moravy (*Lehrstuhl für Volkskunde
und Stammesgeschichte Mährens des Lehrstuhles für Deutsche Altertums- und Volkskunde*),
přičleněnou k německojazyčné národopisné katedře. Právě v bádání Haniky, činného
v četných vědeckých, vlastivědných a muzejních spolcích, se naplno rozvinul srovná-
vací výzkum jazykových ostrovů. Tuto problematiku se zaměřením na výzkum li-
dového oděvu, písní a obřadního a zvykoslovného cyklu zkoumal v rámci německých
jazykových ostrovů na Slovensku a v Karpatech, přičemž v rámci těchto bádání pod-
nikal četné, dodnes zajímavé terénní výzkumy. Od konce 30. let se Hanika zároveň
začal angažovat v hnutí pro „obnovu sudetoněmeckého lidového kroje“ (*Trachtener-
neuerung*) v rámci vlivného Německého kulturního svazu (*Deutscher Kulturverband*).
Vedle toho se zabýval i národopisnou muzeologií (v roce 1941 se zasloužil o založení
chebského muzea). Během války se také začal politicky angažovat, přičemž do svého
teoretického aparátu aplikoval dobové nacionálně socialistické rasové teorie, což pak
vedlo k poválečné diskreditaci českoněmeckého národopisu jako takového. Ačkoli se

u tohoto oboru, stejně jako v případě českého národopisu, jednalo do značné míry o nacionalistickou „národní vědu“, specifické novátorské aspekty díla předních osobností tohoto badatelského zaměření našly svůj specifický ohlas v poválečné zahraniční etnologii, z politických důvodů ale většinou mimo prostor českých zemí. Vedle nejnovativnější *Sprachinselvolkskunde*, v mnohém předznamenávající pozdější studia interetnických vztahů, ze kterého vycházela mimo jiné přední německá poválečná etnoložka Ingenborg Weber-Kellermann (1918–1999 — Jeřábek a kol. 2013: 189; Lozoviuk 2006: 46) se jednalo především o Jungbauerovy folkloristické a etnolingvistické výzkumy, výzkumy Bruno Schiera (1902–1984) prováděné na Slovensku, a o badatelský zájem dalších sudetoněmeckých „volkskundlerů“ o fenomén současných pověstí a fám, rozvíjený pak mezinárodní (především anglosaskou) folkloristikou až od 80. let 20. století (Janeček 2014: 294).

NÁRODOPIS: VZNIK NOVÉHO STUDIJNÍHO OBORU PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Po znovuootevření českých vysokých škol v roce 1945 vzniká první českojazyčné univerzitní pracoviště zaměřené výhradně na studium etnologické problematiky, dobově označované jako „národopisná“. Tento obor, tedy národopis, byl i po válce stále chápán v pozitivistickém „niederlovském“, respektive spíše již „chotkovském“ duchu jako integrální historizující disciplína zabývající se primárně studiem tzv. tradiční lidové kultury českých zemí se středoevropskými, popřípadě slovanskými komparativními přesahy.

Již v roce 1945 se Karel Chotek znovu stává ředitelem obnoveného národopisného semináře, kde působí vedle Viléma Pražáka, rehabilitovaného přednáškou *Národopisné monografie vesnických obcí*. 15. října 1948 se pak výnosem ministerstva školství ČSR stává národopis základním předmětem odborného studia na FF UK a je tak možné jej — poprvé v dějinách — studovat v českém jazyce jako svébytný obor (zatím ale pouze v kombinaci s jinými, příbuznými obory). Velký zájem studentů o tuto novou oblast studia vede o rok později k výraznému rozšíření studijních plánů. V roce 1950 se národopisný seminář stává součástí samostatné Katedry národopisu a dějin pravěku. V tomto období je personálně posílen Drahomírou Stránskou, která sem v roce 1951 přichází z Národopisného muzea jako státní docentka, orientalistou (indologem) a religionistou Otakarem Pertoldem (1884–1965) a etnografem a folkloristou Jaroslavem Kramaříkem (1923–1974).

V poválečném období se zároveň kvůli odsunu českých Němců uzavírá i tradice domácích německojazyčných etnologických bádání. Sudetoněmecká národopisná katedra stejně jako celá Pražská německá univerzita politickým rozhodnutím zaniká. Její rozsáhlá knihovna včetně archivu absolventských prací je ale na pražské filozofické fakultě zachována a organicky integrována do knihovny českojazyčné národopisné katedry. Díky aktivitám Josefa Haniky, který v roce 1955 získává mimořádnou profesuru německého a srovnávacího národopisu na Ludwig-Maximilianově univerzitě v Mnichově, ale tradice sudetoněmecké univerzitní *Volkskunde* ve svébytné podobě přežívají v rámci tzv. „etnografie vyhnanců“ (*Vertriebenenvolkskunde*). I díky jeho přičinění zde

pak v roce 1963 vzniká samostatný Ústav německé a srovnávací etnologie, v roce 2003 přejmenovaný na Ústav pro národopis/evropskou etnologii (*Institut für Volkskunde/Europäische Ethnologie*). Na něm působí i poslední žijící etnograf německé řeči původem z českých zemí, pražský rodák Georg R. Schroubek (Lozoviuk 2006: 41–42).

OD MARXISMU ZPĚT K POZITIVISMU: PROFESIONALIZACE A ROZŠÍŘENÍ ZÁBĚRU V LETECH 1948–1959

V rámci českého národopisného semináře sílila od roku 1948 tendence mladé levicově orientované generace badatelů v čele s Olgou Skalníkovou, Jaroslavem Kramaříkem a Hannah-Laudovou Rejchrtovou, ideově vedené Otakarem Nahodilem, o marxistickou redefinici oboru (Skalník 2000). Národopis měl být v jejich pojetí chápán jako historická disciplína blízká sociálním vědám, teoreticky vycházející z historického a dialektického materialismu (Robek 1964: 20–21). Za účelem prosazení této paradigmatické změny jsou tímto uskupením překládány práce dobových sovětských autorů a vydávána řada stručných, většinou deklaratorních a programových statí, jejichž požadavky ale nejsou poté v praxi většinou badatelsky realizovány (Nahodil 1951; Bahenský 2016).⁹ Sílí také kritika jak funkčního strukturalismu, tak především pozitivismu reprezentovaného první generací univerzitních národopisných badatelů. „Buržoaznímu národopisu“ je dále vytykán přílišný důraz na zahraniční vědecké inspirace, oborovou samostatnost folkloristiky, umenšování role cizokrajné etnografie a nekritické přijímání ideologie českoslovakismu (Robek 1964: 5). Kritice se nevyhnuou ani dobově progresivní komparativní folkloristické přístupy: „Tak například profesor Jiří Horák nesprávně chápe ideovost ve folkloristické tematice a úporně se drží formalistické metody tak zvané finské školy ve folkloristice.“ (Nahodil 1951: 52) Vedle ideologické roviny vede tato kritika ke snaze najít pro obor širší teoretickou základnu a tematicky rozšířit jeho výzkumné oblasti nad rámec tradičního venkova — především na výzkum dělnictva. Mění se také postoj k aplikovanosti a angažovanosti etnologických věd. Na rozdíl od distingovaného přístupu meziválečného „katedrového národopisu“ je mimovědecká role národopisu dobově pokládána za stěžejní. Za příklad může sloužit rezoluce I. československé konference národopisců, kterou uspořádal VIII. Odbor ministerstva informací a osvěty 29. a 30. 1. 1949 na pražské filozofické fakultě: „Na celostátní národopisné konferenci, která měla ráz ryze pracovní, byla snaha postavit naši národopisnou vědu i praxi na ideovou základnu, odpovídající lidově demokratickému zřízení a sloužící tvořící se socialistické společnosti. Po ideologické stránce se bude národopis opírat o základnu marxismu-leninismu. Národopis nelze chápati jako vědu samoučelnou, odtrženou od konkrétních potřeb společnosti. Jako věda o lidu bude národopis sloužit především lidu (...) převezme péči o národopisné skupiny, jejich výchovný i umělecký program a vybavení, o jejich uplatnění při krajových a celostátních slavnostech. Postará se o využití lidové tvorby při výrobě a distribuci průmyslových předmětů.“ (-sl- 1949) Většina těchto tezí ale nebyla v praxi nikdy nerealizována a omezila se do značné míry pouze

⁹ Tyto snahy tak v širší historické perspektivě do značné míry sdílejí osud sociologizujících tendencí českého národopisu z 90. let 19. století.

na proklamace. Národopisná bádání se tak i v tomto období v teoretické a metodologické rovině do značné míry stále přidržovala osvědčených pozitivistických a deskriptivních přístupů. Výraznější reorientace proběhla ale v tematické rovině — domácí etnologická bádání se tak poprvé v historii začnou výrazněji zabývat studiem dělnické a městské kultury a aktuálních společenských a kulturních procesů (tento trend tak stojí v opozici proti meziválečnému národopisu, zaměřeného spíše historicky).

V období těchto — mnohdy radikálních — diskusí o povaze oboru v roce 1953 konečně vzniká první samostatné české etnologické pracoviště pod názvem Katedra národopisu.¹⁰ Jejím vedením je pověřen významný orientalista (indolog) a religionista Otakar Pertold (1884–1965), který pod vlivem své odborné specializace na srovnávací vědu náboženskou, spojené s dobovým politickým klimatem, umožnil poměrně radikální reorientaci domácích etnologických bádání. Tato reorientace měla jak tematickou, tak teoretickou povahu, které byly ale vzájemně úzce provázány. Z hlediska tematiky začíná být národopis chápán jako obor zabývající se nejen českým a (středoevropským) terémem, ale v podstatě všemi regiony světa; na významu tak nabývá jak tzv. „cizokrajná/mimoevropská etnografie“, tak tzv. „(vše)obecná etnografie“. Teoretické zdůvodnění tohoto poměrně radikálního posunu od předválečné a raně poválečné akademické tradice je nalezeno v marxistické reinterpretaci evolucionistické teorie univerzálního unilineárního vývoje se zaměřením na výzkum prvotních náboženských forem (později i sociálních institucí a kulturních fenoménů). Pro pochopení domácí tradiční lidové kultury, na kterou se národopisný výzkum v tomto období stále dominantně zaměřuje, je tak nutné provádět komparativní bádání v jiných, evolučně „méně vyspělých“ oblastech světa. Takto reinterpretovaná „religionistika“ je dobově chápána jako jakýsi teoretický základ etnologických bádání. Vedle geografického rozšíření národopisných studií, na které mělo vliv Pertoldovo současné angažmá na Katedře historie a filologie Blízkého a Středního Východu a Indie, dochází i k jejich teoretické redefinici směrem k dobově chápanému marxismu, respektive historickému a dialektickému materialismu, propagovaného především Otakarem Nahodilem. Antropologizující religionistické zkoumání „přežitků starších společenských epoch“ je tak zajímavým způsobem spojeno s národopisným studiem dějin „způsobu života a kultury lidu, tedy té společenské síly, na jejíž produktivní práci mohly vzniknout všechny kulturní statky vůbec“ (Robek 1964: 3).

Tímto způsobem se tak do značné míry institucionalizují snahy mladých marxisticky orientovaných národopisců, kritizujících pozitivistický národopis a jeho zaměření na domácí, popřípadě evropské prostředí. Disciplína se tak částečně zbavuje svého nacionalistického národopisného dědictví a relativně silně internacionalizuje; daní za to je ale příklon k unifikovanému teoretickému aparátu (který může být vnímán ambivalentně — jako teoretický přínos, pouhá dobová rétorika či ideologizující proklamace).¹¹ Dobová představa o náplni etnografické práce je patrná v sérii Pertoldo-

¹⁰ O rok později vzniká i Ústav pro etnografii a folkloristiku, transformovaný ze Státního ústavu pro lidovou píseň, v roce 1953 začleněného do organizace nově vzniklé Československé akademie věd, zprvu jako Kabinet pro lidovou píseň a samostatný Kabinet pro národopis (Tyllner 2002: 5).

¹¹ K hodnocení ideologicky relativně srovnatelné poválečné *Volkskunde* v Německé demokratické republice viz Jacobeit, W. 1991 „Concerning the Traditional Understanding of „Folk

vých, Nahodilových a Robkových publikací o náboženství (Pertold 1956a, 1956b, 1957) a především pozdějších studijních textech: „Vždyť současná etnografie slouží socialistické společnosti, odhaluje například škodlivou úlohu různých přežitků a náboženských představ, odhaluje příčiny jejich udržování apod. Tak etnografie vede aktivní boj proti buržoazní idealistické filozofii, která se odráží v etnografických pracích západních vědců. Odhaluje kořeny a konkrétní projevy buržoazních ideologií snižujících a podceňujících národy koloniálních a postkoloniálních zemí, nebo zemí rozvojových. Zkoumá způsob života a kulturu těchto zemí, rekonstruuje jejich původ a jejich dějiny, a tak humanisticky přispívá k růstu sebevědomí a rozvoji těchto národů“ (Robek 1964: 4). Přes dobové rozšíření obecné a mimoevropské/cizokrajné etnografie ale paradoxně dochází k dočasnému omezení spolupráce s některými příbuznými obory s celosvětovým, popřípadě komparativním záběrem: především tradičně silných vazeb s folkloristicky orientovanou literární vědou, ale i fyzickou antropologií a geografii.

Tato reorientace etnologických bádání v první polovině 50. let má za následek i relativně předčasné penzionování předních domácích badatelů, odpovědných za vznik akademické disciplíny v meziválečném a poválečném období. Prvním z nich je etnosociolog Josef Voráček (1910–1980), specialista na oblast vývoje rodiny, a přední propagátor posunu disciplíny směrem k „etnologii“ a přístupům sociální a kulturní antropologie, mimo jiné autor první domácí učebnice sociokulturní antropologie *Úvod do studia člověka, společnosti a civilizace. Člověk a společnost na nižších stupních vývoje a kultury* (Voráček 1940). Tento absolvent romanistiky a germanistiky v Praze, sociologie v Mnichově a etnografie v Paříži, který před válkou působil v sociologickém semináři pražské filozofické fakulty, se na pražské filozofické fakultě habilitoval v oboru etnografie hned v roce 1945 a započal zde svou přednáškovou činnost. Již v roce 1952 byl ale z politických důvodů zbaven pracovního poměru bez možnosti jakékoli práce v oboru (Brouček, Jeřábek 2007: 252). Stejný osud sdílel v roce 1956 i hlavní zakladatel českojazyčných národopisných bádání Karel Chotek a v roce 1960 i Drahomíra Stránská, která teprve v poválečné době začala rozvíjet své etnokartografické výzkumy. Řady pracovníků katedry naopak posílí (vedle Otakara Nahodila) Antonín Robek, Soňa Švecová, Jaroslav Štastný, a později i Karel Dvořák, Josef Wolf, Eva Vrabcová a Věra Hasalová (Petráň 2015: 532–533).

Snahy o teoretické a tematické zkvalitnění oboru z hlediska marxisticky orientovaných badatelů ale nakonec neměly, především z institucionálního hlediska, příliš výrazné výsledky. Samostatná Katedra národopisu totiž existovala pouhých pět let. Již v roce 1958 byla pod novým vedením Otakara Nahodila redukována na pouhé Oddělení etnografie a folkloristiky, přičleněné ke Katedře československých dějin a archivního studia. Jeho nový název odrážel identické pojmenování ústavu akademie věd, inspirovaného dobově dominantní sovětskou terminologií oddělující etnografii od folkloristiky (Janeček 2016: 231).

Culture“ in the German Democratic Republic. A Scholarly-Historical Enterprise.“ *Asian Folklore Studies* 50: 67–94. Poznámka k dosud nehodnocené politické angažovanosti české etnologie viz Janeček, P. 2011. „K diskuzi o etice v etnologii: Etický kodex domácí etnologie?“ *Národopisná revue* 21 (2): 144–148.

LIBERALIZACE A INTERNACIONALIZACE: VZNIK SAMOSTATNÉHO PRACOVISŤE V ŠEDESÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ

Zcela samostatné, institucionálně a personálně stabilizované etnologické pracoviště, které existuje na pražské filozofické fakultě dodnes, definitivně vzniká až v roce 1960 pod novým názvem Katedra etnografie a folkloristiky s celkovým počtem sedmi odborných pracovníků. Jeho vedoucím se stává přední český folklorista, literární vědec, germanista a bohemista Karel Dvořák (1913–1989).¹² Karel Dvořák působil od roku 1947 na pedagogické fakultě Karlovy univerzity, kde se v roce 1954 habilitoval v oboru dějin české literatury. Na filozofickou fakultu přešel v roce 1958 z funkce děkana fakulty společenských věd Vysoké školy pedagogické. Katedru etnografie a folkloristiky vedl až do roku 1969, rok po svém jmenování profesorem. V roce 1978 byl penzionován, ale na katedře působil jako externí přednášející až do konce 80. let. Díky jeho poměrně intenzivní publikační činnosti v zahraničí a přelomovému soupisovému dílu *Soupis staročeských exemplů* (Dvořák 1978) je možné jej označit za jednoho z nejinternacionálnějších badatelů působících v druhé polovině 20. století na pražské katedře; Dvořák dokonce dobově uvažoval, podobně jako další folklorista Jaromír Jech, o změnu názvu oboru na modernější „etnologii“ (Dvořák 1973; Jech 1967: 43–44; Janeček 2016: 239).

Ačkoli byla hlavním odborným zaměřením Karla Dvořáka v rámci etnologických studií slovesná folkloristika (především období 19. století), jeho působení ve vedení katedry se vyznačovalo oborově relativně liberálním přístupem spojeným s řadou tematických a teoretických inovací. Na významu tak za jeho vedení znovu získala obecná a mimoevropská (cizokrajná) etnografie, částečně zbavená dogmatismu 50. let a nově čerpající i z přístupů západní sociální a kulturní antropologie. Ta byla — vedle Josefa Wolfa (1927–2012) — dobově reprezentovaná dvojicí externích vyučujících v letech 1963–1968, etnografy a sociálními antropology Ladislavem Holým (1933–1997) z Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV a Milanem Stuchlíkem (1932–1982) z Náprstkova muzea Národního muzea. Ačkoli měl dobový liberalismus své politické pozadí, a to jak na mezinárodní (nutnost výchovy odborníků pro regiony světa mocensky zajímavé pro sovětský blok), tak především národní úrovni (dobová státní direktiva o nutnosti odstranění oborových duplicít z vědeckovýzkumné činnosti), vyústil v zajímavou a dodnes aktuální diskusi na téma vymezení domácích etnologických bádání. Tato diskuse započala v roce 1962 setkáním v Historickém ústavu ČSAV na téma spolupráce mezi historií a etnografií, na které reagovala Vanda Tůmová z Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV svou známou studií o spolupráci etnografie a sociologie, jako akademický obor rehabilitované ve stejném roce (Tůmová 1964). Tento text se dočkal polemické reakce z pera Holého a Stuchlíka, kteří kritizovali dobové, spíše intuitivní vymezení předmětu etnografie a slabou teoretickou bázi oboru; jako řešení nabídli disciplíně výzkum tzv. pospolitostí, tedy ekonomicky soběstačných společensko-kulturních systémů (např. lokálních příbuzenských či sousedských skupin) a společensko-kulturních jevů s nimi souvisejících; obor samotný

12 Dalším potenciálním kandidátem na tuto funkci byl i přední představitel české folklorní komparistiky, slavista Karel Horálek (1908–1992).

ale vnímali pořad poměrně historicky (Holý, Stuchlík 1964). Přes jejich deklaratorní výzvy o nutnosti těsnější spolupráce etnografie a sociologie ani tato — po 90. letech 19. století a konci 40. let 20. století v pořadí již třetí — snaha o sociologizaci domácích etnologických věd neuspěla. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968 a následných politických a společenských změnách odešli oba badatelé do emigrace na Západ, kde se dočkali výrazné akademické kariéry v oboru sociální antropologie.

Domácí etnologická bádání se v tomto období internacionalizují i v oblasti (dnešní terminologií) evropské etnologie a folkloristiky. Pražská katedra se tak v roce 1966 společně s Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV a Národopisným oddělením Národního muzea podílí na organizaci pracovní konference nejvýznamnější mezinárodní etnologické vědecké společnosti *Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore/International Society for Ethnology and Folklore* (SIEF) spojené s pracovní konferencí (*2nd Interim Conference*) nově vzniklé mezinárodní folkloristické vědecké organizace *International Society for Folk Narrative Research*. Obě konference proběhly ve dnech 1.–7. 9. 1966 v Liblicích u Prahy a představují jak první zasedání SIEF pořádané v Československu od jeho založení v Praze v roce 1928 (Rogan 2008), tak i odborné jednání poválečné domácí etnografie a folkloristiky s možná nejvýraznější zahraniční odbornou účastí ze Západu vůbec. Zúčastní se ho 58 badatelů, mimo jiné z Velké Británie (např. William F. H. Nicolaisen), Německé spolkové republiky (např. Kurt Ranke, Lutz Röhrich, Hermann Bausinger), Švýcarska (Max Lüthi), Norska (Brynjulf Alver) a samozřejmě ze zemí střední a východní Evropy, poprvé i Polska a Sovětského svazu (Janeček 2016: 232–233).

Díky institucionalizaci samostatného etnologicky zaměřeného pracoviště se v 60. letech stabilizuje i publikační činnost katedry. Poprvé v dějinách tak začínají vycházet učební texty určené přímo pro posluchače katedry etnografie a folkloristiky, zaměřené například na dějiny oboru (Robek 1964).

REVIDOVANÁ ETNOGRAFIE A FOLKLORISTIKA: SEDMDESÁTÁ A OSMDESÁTÁ LÉTA 20. STOLETÍ

V roce 1971 se vedoucím katedry stává etnograf a historik Antonín Robek (1931–2008), výrazná a dosud adekvátně nezhodnocená postava ovlivňující odbornou činnost pražské etnografické katedry i příslušného ústavu akademie věd v 70. a 80. letech 20. století. Antonín Robek zde po studiu etnografie a historie působil od roku 1955 jako asistent, a od roku 1970 jako proděkan pro politickovýchovnou činnost, od roku 1973 jako docent, od roku 1982 pak jako profesor. Od roku 1972 byl také pověřen vedením Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV.

Toto období je, podobně jako padesátá léta, ve znamení dočasné „sociologizace“ a orientace na (semi)marxistickou teorii a metodologii. Stejně jako v padesátých letech jsou ale tyto tendence především deklaratorní a následné směřování oboru v oblasti teorie a metodologie výrazněji neovlivní. Obor, dobově (re)definovaný jako „...věda historická zabývající se studiem vzniku a vývojem způsobu života a kultury lidu od nejstarších společenských formací po současnost, která sledovala národní

specifiku těchto jevů, která se projevovala ve formě způsobu života a kultury“ (Robek 1964: 3), se tak v praxi marxismem, respektive marx-leninismem zaštiťuje především rétoricky, a v praxi až na výjimky (jako je výzkum sociálních vztahů, některé aspekty studia dělnictva, výzkum folkloru jako odrazu sociálních procesů, a především snaha chápat dějiny oboru jako dějiny odrazu soudobých společenských procesů) aplikuje „osvědčené“ pozitivistické přístupy. Ty jsou aplikovány i na dobově pravděpodobně nejnovativnější problematiku, která se v té době v české etnografii a folkloristice objeví, a to studium etnicity, respektive etnických procesů, v praxi uchopovanému nejvýrazněji ve výzkumu tzv. novoosídleneckého pohraničí a „Čechů v cizině“. Význam studia této problematiky (studované ovšem výrazněji na ústavu akademie věd) byl pro domácí etnologické vědy paradigmatický především ve smyslu tematickém. Proměnil totiž chápání oboru jako celku; česká etnologická studia byla najednou částečně „přeznačena“ z primárního studia „lidové kultury“ na disciplínu zkoumající kolektivní, především etnické identity, kterou je do značné míry dodnes.¹³

Hlavním znakem tohoto období je nebývale razantní navýšení publikační činnosti katedry. Vedle pokračování vydávání monografií a učebních textů dochází i k vytvoření — poprvé v historii — vlastní seriálové publikace a monografické řady vydávané přímo katedrou. V roce 1972, u příležitosti výročí 40 let od založení Chotkova národopisného semináře, tak začíná v prestižní univerzitní řadě *Acta Universitatis Carolinae — Philosophica et Historica* vycházet seriálová publikace *Acta Ethnographica*, přinášející především příspěvky pracovníků katedry, která vychází až do roku 2009. Pokračováno je i v tradici týmových a studentských výzkumů, které jsou (především pod vedením Soni Švecové) zaměřeny i na dobově inovativní problematiku sociálních vztahů. Dalším specifickým znakem tohoto období je výrazný rozvoj muzeologických bádání; katedra ve spolupráci s Národním muzeem krátkodobě zajišťuje výuku muzeologii dokonce pro celou fakultu.

Výraznou institucionální změnu představuje rok 1972, kdy je ke katedře přičleněno oddělení Středisko iberoamerických studií (SIAS), jehož vedoucím se stává Josef Polišenský. To se v roce 1981 na pouhý rok osamostatňuje pod názvem Katedra cizokrajné etnografie, aby bylo následně včleněno zpět do katedry; která se v té době začíná po krátkou dobu formálně dělit na etnografii, folkloristiku, cizokrajnou etnografii a muzeologii. V roce 1987 je vedením katedry pověřen folklorista Bohuslav Šalanda.

CESTA K ETNOLOGII V DEVADESÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ

Po společenských změnách v roce 1989 je vedoucím Katedry etnografie zvolen lingvista a iberoamerikanista František Vrhel (*1943), absolvent románské a ruské filologie v Praze a Havaně, přední domácí specialista na etnolingvistiku a teoretické orientace v etnologii vycházející z lingvistických postupů. František Vrhel působil nejprve (od roku 1968) ve Středisku iberoamerických studií filozofické fakulty, na katedře pak od roku 1978; zde byl v roce 1987 habilitován dobově vlivnou prací *Podoba etnolingvis-*

13 K dobovým přístupům souhrně viz Brouček, Hubinger, Skružný, Vasiljev 1987, kriticky pak Jakoubek 2016: 72–74.

tky.¹⁴ Pod jeho vedením a v nových společenských podmínkách se vědeckovýzkumná i pedagogická činnost katedry, podobně jako v šedesátých letech, opět výrazně liberalizuje a především internacionalizuje. K vedení pravidelných přednáškových cyklů jsou od roku 1990 zvaní přední zahraniční odborníci českého původu jako antropolog práva Leopold Pospíšil (* 1923), lingvistický antropolog Zdeněk Salzmann (* 1925) — oba z USA, etnolog Milan Stanek (Švýcarsko), odborník na dějiny oboru Andrew Lass (USA), kulturní antropolog David Z. Scheffel (Kanada), sociální antropolog Ladislav Holý či sociální antropolog Zdeněk Skalník (* 1945) (Pargač 2002: 29). Navázány byly i četné — dříve nepředstavitelné — zahraniční kontakty se světovými univerzitami a vědeckými pracovišti. Nejvýraznější a nejvytrvalejší spolupráce, která se projevila i ve společné publikační, konferenční a projektové činnosti, byla navázána se slovenskými, a především polskými pracovišti, v první řadě Jagellonskou univerzitou v Krakově (Pargač 2002: 32).

Dochází i k výrazným institucionálním změnám — po osamostatnění Střediska iberoamerických studií byla katedra v roce 1991 přejmenována na Katedru etnologie a v roce 1993 získala status Ústavu etnologie.¹⁵ Začíná se členit na Seminář obecné a mimoevropské etnologie, Seminář české a evropské etnologie a Seminář folkloristiky, přičemž toto složení zůstalo stabilní až do prvního desetiletí druhého milénia. Nejvýraznější rozvoj v tomto období zaznamenají díky dobovému zájmu o „exotično“, způsobeného mimo jiné novými možnostmi cestování do zahraničí, mimoevropská etnologie (především amerikanistika). Relativně méně, především z hlediska zájmu studentů, byla rozvíjena česká a evropská etnologie (s výjimkou výzkumu etnických menšin, nově zavedené etnomuzikologie, a výzkumu dějin oboru v 19. století). Podobně relativně neúspěšná byla snaha oživit tradici mezinárodně věhlasné univerzitní slovesné folkloristiky, postižené trvajícím nezájmem vzniklým kombinací ideologických a personálních příčin v období 70. a 80. let 20. století (Tyllner 2002: 8; Satke 1999). Relativně výrazná byla naopak snaha rozvíjet obecnou etnologii včetně antropologizujících přístupů, která byla ale částečně utlumena odchodem některých perspektivních pracovníků jako Václav Hubinger a Ivan Dubovický do diplomatické sféry (Pargač 2002: 27).

Z vědeckopedagogického hlediska byl rozšířen profil absolventa směrem k jeho všestrannosti a připravenosti na práci v různorodých kulturních a sociálních, ale především profesních prostředích. V nových společenských podmínkách a vzhledem k razantnímu navýšení počtu studentů se tak pracoviště poprvé v dějinách zaměřilo na výchovu nejen akademických badatelů v oboru, popřípadě odborných pracovníků v kulturní sféře, ale i pracovníků v oblasti nevládních neziskových organizací, médií a státní správy. Druhý cyklus studia (později navazující magisterské studium) začal být koncipován jako specializační; studenti se mohli zaměřit na obecnou a mimoevropskou etnologii, českou a evropskou etnologii nebo folkloristiku. Oproti předchozímu období se studenti začali stále výrazněji zaměřovat na terénní výzkumy pro-

14 V letech 1989–1994 působil jako proděkan a v letech 1996–2000 jako děkan filozofické fakulty.

15 Tedy o celých osm let dříve, než podobnou změnu provedl v roce 1999 Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, dnešní Etnologický ústav AV ČR (Tyllner 2002: 5).

váděné v různých kulturách (dobově relativně výrazně například na území Ruské federace); na území střední Evropy byly zase posluchačům nabídnuty katedrou organizované týmové výzkumy zaměřené například na transformaci české společnosti po roce 1989, romské osady na Slovensku či problematiku imigrace, pořádané většinou ve spolupráci s externími odborníky (Pargač 2002: 29–31). Nově zavedené doktorské studium bylo organizováno s Ústavem etnografie a folkloristiky ČSAV (dnešní Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.), se kterým byla navázána i další intenzivní odborná spolupráce — především v podobě přednáškové činnosti jeho pracovníků zaměřené především na etnomuzikologii, etnologii města a materiální kulturu (Tyllner 2002: 8–9).

Dobová liberalizace se projevila i v rozšířených možnostech studijních a badatelských pobytů akademických pracovníků i studentů v zahraničí a především ve výrazném rozšíření tematického spektra nabízených přednášek. Ústav tak vedle zaměření na problematiku etnicity a etnických menšin, ve kterém se profiloval již od konce 80. let 20. století, začal být charakterizován v minulosti nevídaným důrazem na areálové pojetí etnologie (realizovány byly přednášky věnované prakticky všem kontinentům a etnologickým výzkumem výrazněji zasaženým mimoevropským regionům). Z teoretického hlediska došlo k akcentaci dříve nepřilíš výrazně provozované lingvistické antropologie, studia příbuzenství, ekonomické antropologie, úvodu do obecné antropologie a ve spolupráci s externími přednášejícími i etnomuzikologie a hudební folkloristiky. V rámci české etnologie pak došlo u příležitosti 100. výročí Národopisné výstavy československé ke kritické evaluaci této oborově významné události v podobě kolektivní publikace z pera (nejen) pracovníků katedry (Brouček, Pargač, Štěpánová, Sochorová 1996).

Navazováno bylo i na tradici intenzivní publikační činnosti pracoviště, která byla inovována vzhledem k novým badatelským zaměřením jeho pracovníků. Vedle publikování individuálních monografií a dílčích studií byla katederní seriálová publikace sborníků *Studia ethnographica* v roce 1994 přejmenována na *Studia ethnologica*; od roku 2010 pak byla transformována do podoby odborného periodika *Studia Ethnologica Pragensia*, vydávaného s půlroční periodicitou. Ve spolupráci s Masarykovou univerzitou v Brně byla také publikována série modulových studijních textů věnovaných dílčím tematickým etnologickým specializacím a tematickým okruhům, jako je antropologie sexuality (Vrhel 2000), manželství a rodina z antropologické perspektivy (Skupnik 2002), předkolumbovské literatury (Vrhel 2003), lidové divadlo (Sochorová 2004), lidový oděv (Štěpánová 2005) a ženská obřízka (Skupnik 2007). Ústav pokračoval i v konferenční činnosti, intenzivní především v 90. letech 20. století, kdy byla organizována například mezinárodní konference *Česká lidová kultura a střední Evropa*, pořádaná v roce 1996 za účasti 125 odborníků především z České republiky a sousedních zemí (Pargač 2002: 31).

V roce 2013 bylo k Ústavu etnologie fakultním rozhodnutím přičleněno Oddělení kulturologie vytvořené ze zrušené Katedry teorie kultury. K odborné a pedagogické činnosti Ústavu začali přispívat především antropologicky orientovaní badatelé tohoto pracoviště v čele s historikem oboru Václavem Soukupem, propagátorem socio-kulturní antropologie na pražské univerzitě již od počátku 90. let 20. století (Soukup 1992a; 1992b; 1994). Tím se Ústav svým způsobem vrátil k tradici produktivního propojení etnologických studií s biologickou a prehistorickou antropologií, která má na

pražské univerzitě své místo již od konce 19. století od působení Lubora Niederla (na jehož konceptualizaci etnologických bádání poté částečně navazovali Karel Chotek a Josef Wolf).

TRANSFORMACE ÚSTAVU ETNOLOGIE PO ROCE 2014

V roce 2014 se stal novým ředitelem Ústavu etnologie sociokulturní antropolog Marek Jakoubek, absolvent antropologie a kulturologie na Fakultě humanitních studií a Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, který předtím působil na Katedře antropologie (dříve Katedře antropologických a historických věd) Filozofické fakulty Zápaadočeské univerzity v Plzni, a který se habilitoval na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy.

Pod jeho vedením došlo, vedle výrazné obměny personálního složení Ústavu, směřující k jeho omlazení, především k redefinici základního tematického a teoretického nastavení odborné činnosti. Opuštěno bylo široké areálové pojetí etnologie, aktuálně zajišťované na fakultní úrovni jinými, někdy částečně duplicitními obory, jako je iberoamerikanistika. Těžiště badatelské a pedagogické práce bylo přeneseno na oblast Evropy (zvláště z hlediska české badatelské tradice historicky významného regionu střední, jihovýchodní a východní Evropy) jako dominantního terénu pro etnografický terénní výzkum (se současným zachováním možnosti srovnávacího výzkumu v mimoevropských oblastech). Z hlediska celkového zaměření Ústavu bylo stávající zaměření nahrazeno orientací na sociokulturní antropologii (představující zastřešující teoreticko-metodologický základ oboru), moderní evropskou etnologií inspirovanou německojazyčnou podobou této disciplíny, a moderní folkloristikou globálního, především anglosaského ražení. Hlavním důvodem pro tyto konceptuální změny byla potřeba přizpůsobení pedagogické a vědeckovýzkumné činnosti Ústavu současným trendům běžným v kontinentálních, především středoevropských etnologických vědách, směřujících již od 60. let 20. století k postupné akceptaci přístupů globální, především anglosaské sociokulturní antropologie v oblasti teorie se současným zachováním specifik regionálních akademických tradic v oblasti některých aspektů metodologie a tematických a geografických oblastí studia (Jakoubek 2014). V případě nové koncepce pražského Ústavu etnologie jsou těmito tradicemi revidované etnologické/etnografické a folkloristické přístupy a jejich tradiční tematické oblasti studia (výzkum lidové/tradiční/vernakulární/populární kultury a folkloru). Nespornou výhodou těchto domácích tradic je pak jejich primární geografické zaměření na evropský terén, které legitimizuje — společně s klíčovým metodologickým aspektem etnografického terénního výzkumu — jejich organické propojení se sociokulturně antropologickými přístupy (Hann 2007). Hlavními styčnými body, ve kterých se protínají jednotlivé směry současné a budoucí pedagogické a vědeckovýzkumné práce Ústavu, jsou tak evropský badatelský rámec a důraz na terénní výzkum.

Na hodnocení těchto aktuálních změn je v tuto chvíli jistě příliš brzy. Na místě je snad ale již zmínit výrazné zintenzivnění domácí i mezinárodní publikační a prezentační činnosti (včetně pravidelné organizace výstav s etnologickou tematikou na půdě

fakulty),¹⁶ pořádání rozsáhlejších mezinárodních konferencí (například *Perspectives on Contemporary Legend. International Society for Contemporary Legend Research 32nd International Conference*, organizovaná ve spolupráci s International Society for Contemporary Legend Research ve dnech 2. — 8. 6. 2014 za účasti 54 badatelů z 15 zemí světa, především USA a západní Evropy),¹⁷ a modernizace pedagogické činnosti (pořádání pravidelných kurzů a seminářů v anglickém jazyce, nabízených i studentům jiných oborů, zintenzivnění krátkodobých přednáškových cyklů zahraničních odborníků, a nabídka odborných exkurzí a terénních výzkumů pro studenty ve spolupráci s externími subjekty, e-learning a aktualizace internetové komunikace a sociálních sítí). Pozornost je věnována i kultivaci vnitrooborových vztahů v České republice. Historicky zatím nejintenzivnější spolupráce je tak — vedle řady dalších pracovišť — navázána se sesterským etnologickým pracovištěm v Brně, tedy Ústavem evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Katedrou antropologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni a dvojicí hlavních profesních organizací, tedy Českou národopisnou společností a Českou asociací pro sociální antropologii. Stranou nezůstává ani aplikovaný aspekt etnologické práce, který vedle národní dimenze (Ústav etnologie se od roku 2016 podílí na realizaci vládní *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice* — Blahůšek, Skopová, Krist 2016) nepostrádá ani dimenzi mezinárodní (pracovník Ústavu Petr Janeček působí od roku 2016 v Evaluation Body of the Intergovernmental Committee UNESCO for Safeguarding Intangible Cultural Heritage).

Konceptuální a metodologická inovace tak jdou ruku v ruce se snahou o navázání na pozitivní akademické tradice Ústavu etnologie, včetně rozvíjení jeho zahraničních kontaktů a dalších odborných aktivit zahájených v 90. letech 20. století.

DISKUSE O BUDOUCÍM SMĚŘOVÁNÍ ÚSTAVU ETNOLOGIE

S vědomím dlouhé a komplikované historie výuky etnologických věd na pražské filozofické fakultě, čítající dnes již desítky let (136 let od založení semináře pro slovenskou filologii v roce 1880, 97 let od zřízení německojazyčné katedry národopisu v roce 1919, 84 let od založení českojazyčného národopisného semináře v roce 1932, či 56 let od založení institucionálně stabilní katedry etnografie a folkloristiky) tedy aktuálně dochází k postupnému redefinování odborného směřování tohoto vědeckopedagogického pracoviště. Integrální součástí těchto snah bylo uspořádání trojice

16 Viz např. relativně rozsáhlá *Výstava o výstavě. 120 let od otevření bran Národopisné výstavy československé*, uspořádaná na hlavní budově pražské filozofické fakulty ve spolupráci s Knihovnou Filozofické fakulty v roce 2015. Další prezentační aktivitou je pravidelná série výstav s etnologickou tematikou pořádaných v *Galerii pod schody* v prostorách fakulty v Celetné ulici, kde sídlí samotný Ústav etnologie pod vedením kurátorky Barbory Půtové. Od roku 2012 zde bylo prezentováno celkem 9 dlouhodobých výstav s nejrůznější tematikou — od představení současných umělců inspirovaných se nativními kulturami přes výstavu věnovanou Aloisi Musilovi až k výstavě současného aboriginského umění.

17 Janeček, Tucker, Henken 2014; Janeček 2014c; 2014d; 2014e; 2014f.

diskusí s účastí aktuálních a bývalých studentů a pedagogů oboru, které proběhly na jaře roku 2016. Diskusní forma byla zvolena záměrně jako jakési pokračování dialogu o podobě oboru, který má v českém prostředí tradici vysledovatelnou již od 60. let 20. století a který probíhá prakticky nepřetržitě od počátku 90. let 20. století (Tůmová 1964, Holý, Stuchlík 1964; k diskusím po roce 1989 obecně viz Janeček, Nosková 2014).

Každá z diskusí byla věnována jedné ze tří hlavních odborných profilací domácích etnologických věd, které — s různou mírou intenzity — charakterizovaly badatelskou i pedagogickou činnost Ústavu v minulosti i dnes. Podstatou těchto setkání, pořádaných ve spolupráci se studentským spolkem *PAKET — Pro AKTivní ETnologii* na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, byla debata nad povahou těchto profilací (či v rétorice těchto setkání „diskurzů“) moderovaná odborným pracovníkem Ústavu za účasti dvojice předních externích, příslušně badatelsky orientovaných domácích badatelů. Integrovanou součástí každé diskuse bylo úvodní vystoupení dvou až tří současných studentů oboru, kteří předložili svůj náhled na danou profilaci, včetně jejího vztahu k těm zbývajícím. Po jejich vystoupení byly prezentovány názory dvou externích badatelů, následované všeobecnou moderovanou diskusí. Všem účastníkům byla předem zaslána doporučená literatura umožňující hlubší přípravu k příslušnému diskusnímu bloku, která zároveň sloužila jako vodítko k zahájení diskuse.

První diskuse, která proběhla 3. 3. 2016, byla věnována *etnologii*, která v posledních dvaceti letech figuruje jako klíčový zastřešující oborový rámec. Pozvání přijal doc. Petr Lozoviuk, Ph.D. z Katedry antropologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni a PhDr. František Bahenský z Etnologického ústavu Akademie věd ČR, v.v.i., přičemž moderování se zhostil nový pracovník Ústavu etnologie Mgr. Karel Šima, Ph.D. Za doporučenou literaturu byla zvolena dvojice přehledových textů seznamujících s dějinami i současností moderně chápané evropské etnologie, která by se měla dle vize vedení Ústavu stát jednou v něm provozovaných hlavních badatelských specializací (Lozoviuk 2005; Janeček 2015a).

Druhá diskuse proběhla 10. 3. 2016 a byla věnována (*sociokulturní*) *antropologii*, vnímané vedením Ústavu jako dominantní teoreticko-metodologické podloží budoucích aktivit tohoto pracoviště. Svůj pohled na tuto problematiku prezentovali PhDr. Jakub Grygar, Ph.D. z Institutu sociologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy a Mgr. Daniel Sosna, Ph.D. z Katedry antropologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni; diskusi moderoval nový ředitel Ústavu etnologie doc. Marek Jakoubek, Ph.D. et Ph.D. Doporučenými texty byla dvojice studií definujících antropologickou disciplínu pro domácí (Jakoubek 2012; 2014b) a mezinárodní publikum (Barth 2002, Ingold 2007).

Poslední diskuse věnovaná *folkloristice* jako nejstarší etnologické profilaci provozované na pražské univerzitě proběhla 17. 3. Své vnímání této disciplíny, chápané jako integraní součást českých etnologických věd, představili doc. PhDr. Martina Pavličková, CSc. z Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a doc. PhDr. Lubomír Tyllner, CSc. z Etnologického ústavu Akademie věd ČR, v.v.i. Diskusi moderoval PhDr. Petr Janeček, Ph.D. z Ústavu etnologie, přičemž doporučenými texty byly studie analyzující svébytnou pozici folkloristiky mezi evropskou etnologií a sociokulturní antropologií (Bascom 1953, Janeček 2009) a specifika její

metodologie (Toelken 1979). Na tyto tři dílčí debaty navázala závěrečná sumarizující diskuse uspořádaná 31. 3. 2016, jejímž cílem bylo zhodnotit výsledky předchozích setkání, poskytnout prostor pro reflexi vzájemných vztahů tří diskutovaných badatelských diskursů a hledat společné průsečíky, ale i formulovat specifická východiska, která nejsou redukovatelná na společnou rovinu.

V návaznosti na tyto debaty a dřívější příspěvky pracovníků Ústavu etnologie do diskuse o podobě a budoucnosti oboru¹⁸ se ukazuje, že i přes relativní rozdílnost individuálních badatelských orientací a odborných preferencí je možné chápat všechny tyto profílce jako životaschopné a nosné s tím, že produktivním a perspektivním směrem dalšího rozvoje bude do budoucnosti především vytváření společného prostoru moderně chápaných etnologických věd (jak ve výuce, tak ve výzkumu). V tomto rámci si jednotlivé badatelské přístupy a témata najdou své místo a obhájí jej nejen v kontextu českého akademického prostředí, ale především mezinárodního vědeckého provozu. Tento společný prostor je v souladu s novou *Koncepcí rozvoje Ústavu etnologie FF UK* (Jakoubek 2014) definován v první řadě snahou o vytvoření společné teoreticko-metodologické platformy pro všechny v něm aktuálně provozované přístupy k etnologické vědecké práci. Je totiž zřejmé, že při odlišnosti badatelských tradic a výzkumných témat je to právě konceptuální a metodologická rovina, která může sloužit jako společné, dílčími diskursy sdílené, pole pro dialog.

Tuto platformu charakterizuje především jednoznačné přihlášení se k mezinárodnímu rámci sociální a kulturní antropologie jako základního svorníku spojujícího jak antropologická, tak etnologická a folkloristická bádání. Zvláštní důraz je přitom kladen na fenomén terénního výzkumu jako hlavního distinktivního metodologického rysu etnologických věd, kterým se odlišují od příbuzných věd historických, sociálních a humanitních. Tento důraz na terénní výzkum je odrazem jak akceptace dlouhé tradice zájmu o terén, stojící u samotných počátků domácích etnologických a folkloristických bádání, tak její kritické konfrontace s pojetím terénního výzkumu (*ethnography*) běžným v západních sociálních vědách v čele se sociokulturní antropologií. Současný — a také budoucí — Ústav etnologie by tak měla charakterizovat teoreticky a částečně i metodologicky dominantní sociokulturně antropologická složka, dynamicky komunikující s modernizovanými a internacionalizovanými složkami etnologickými a folkloristickými.

Hlavním důvodem dominance antropologické složky je především její silný důraz na teoretické přístupy a konceptuální debatu obecně, daný jejím zasazením do širšího rámce sociálních věd. Antropologizující pojetí oboru je také možné chápat

18 Rozsáhlejší diskusi na téma definování sociokulturní antropologie v českém prostředí a jejího vztahu k příbuzným disciplínám vyvolal na stránkách předního českého etnologického periodika *Český lid* v letech 2004–2006 článek Marka Jakoubka a Zdeňka R. Nešpora „Co je a co není sociální/kulturní antropologie“ (Nešpor, Jakoubek 2004). Článek Petra Janečka „Texty a kontexty. Několik poznámek k postavení slovesné folkloristiky mezi evropskou etnologií a kulturní antropologií“ (Janeček 2009) zase vyvolal na stránkách odborného periodika *Národopisná revue* v letech 2010–2013 diskusi o etice domácí etnologické vědecké práce, završené vytvořením Etického kodexu České národopisné společnosti v roce 2014 (Nosková, Janeček 2014). K diskusím obecně i Janeček 2016.

jako citlivé na společenskou aktuálnost, včetně otázek živých v současném evropském veřejném prostoru (například problému migrace, etnických napětí, politizace kolektivních identit, apod.). Důraz kladený sociokulturní antropologií na terénní výzkum zároveň disciplíně dodává společnou oborovou identitu založenou na terénním bádání soudobých kulturních fenoménů. Dominanci antropologické složky je tak v jistém smyslu možné chápat jako naplnění historických ambicí pražských univerzitních etnologických bádání o zajištění silné teoretické složky pro tuto disciplínu, o které se snažily již zakladatelské postavy oboru jako Lubor Niederle, Emanuel Kovář a Karel Chotek.

Ambicí etnologické složky je provádět badatelskou a pedagogickou činnost v duchu moderní evropské etnologie (*Ethnologia Europaea*, *Europäische Ethnologie*, *empirische/vergleichende Kulturwissenschaft*) s přihlédnutím k specifické středo-evropské tradici *Volkskunde*, respektive české tradici *národopisu/etnografie*, které měly vždy blízko spíše k historickým vědám. Vedle dodání historické perspektivy k tradičně spíše synchronním přístupům sociokulturní antropologie je etnologickou složku možné chápat jako navazující na historicky nejvýraznější domácí konceptualizace etnologických věd.

Ambicí folkloristické složky, která byla s etnologickou složkou historicky a institucionálně (méně již teoreticky a metodologicky) propojená, je pak posun k moderním globálním folkloristickým studiím anglosaského, popřípadě skandinávského typu (*folkloristics*, *folklore studies*) zdůrazňujícím sociální a kulturní kontext kolektivně sdílených textů. Folkloristika zkoumající expresivní kulturu umožňuje posun badatelských přístupů provozovaných na Ústavu etnologie směrem k humanitním disciplínám, respektive uměnovědné perspektivě literární a hudební vědy, zkoumajícím expresivní produkty a performance různých společností (tedy slovesnou, ale i hudební či taneční kulturu). Její hlavní spojnicí s antropologickou složkou je důraz na globální komparativní pohled spojený s výzkumem aktuálních fenoménů v každodenní kultuře. Tento výzkum probíhá vzhledem ke geografickým preferencím Ústavu především v evropském terénu, ve kterém se folkloristika setkává jak s etnologií, tak s čím dál více se rozvíjejícím proudem sociokulturní antropologie označovaným jako „antropologie Evropy“.

Všechny tyto složky (antropologická, etnologická a folkloristická) se samozřejmě nezříkají dialogu s nosnými tematickými oblastmi jak tradiční české etnologie/etnografie/národopisu, tak literárněvědně orientované folkloristické komparativní, charakterizující činnost tohoto pracoviště v minulosti. V tomto smyslu je pro pražský Ústav etnologie určitým vzorem posun etnologických věd středo-evropského akademického diskurzu (k jehož tradici nepochybně patří i toto pracoviště) od historizující deskriptivní *Volkskunde* a do určité míry příliš filologicky orientované folkloristiky v 60. letech 20. století směrem k jejich sociologizaci, respektive antropologizaci, nejzřetelnější na příkladu primárně německojazyčné evropské etnologie (Lozoviuk 2005). Inspiraci samozřejmě poskytují i další zahraniční přístupy dynamicky rozvíjející místní etnologické tradice, jako například globální (původně především anglosaská) folkloristika, srovnávací (původně skandinávská) evropská etnologie či inovativní přístupy tradičně silné polské, maďarské, chorvatské a slovenské etnologie.

Z hlediska klíčových výkladových konceptů využívaných v současné i budoucí badatelské produkci Ústavu etnologie je možné zmínit především problematiku antropologicky chápané *kultury*, *ethnicity*, popřípadě šířeji *kolektivní identity* jako jednoho z hlavních témat soudobých etnologických věd, sociálně konstruované *tradice* chápané v historickém kontextu, performativně a kontextuálně chápaného *folkloru* jako součásti expresivní kultury, a posunů chápání předmětu etnologického studia od *tradiční lidové kultury* k *vernakulární a populární kultuře*. Konkrétním příkladem rozvíjení těchto přístupů mohou být například aktuální studie věnované dějinám oboru (Soukup 2011; Janeček 2014a; 2014b, 2016), teorii *ethnicity* (Jakoubek 2016), urbánnímu folkloru druhé světové války (Janeček 2017a), národním festivítám (Šima 2013; 2014) či vizuální antropologii (Půtová 2015; Půtová a kol. 2016); důraz na aplikovanou složku etnologických bádání pak kladou například studie věnované dějinám konceptu nemateriálního kulturního dědictví (Janeček 2015a; 2017b).

Vedle přihlášení se k terénnímu výzkumu a široce chápaným etnologickým vědám se silným zázemím v mezinárodní sociální a kulturní antropologii jako základních teoreticko-metodologických rysů oboru je velkou výzvou do budoucna otázka *aplikovanosti*, respektive *angažovanosti* etnologické disciplíny. Na požadavku nezbytnosti terénního výzkumu se totiž shodly všechny generační, tematické i teoretické směry českých etnologických bádání od jejich vzniku v 19. století. Otázka vztahu domácího etnologického bádání k sociálním vědám (obecnému národopisu/etnografii/etnologii, *Völkerkunde*, sociokulturní antropologii) a výzkumu mimoevropského terénu byla v historii oboru komplikovanější. Ač tato oblast studia nikdy nepatřila k těm skutečně převažujícím, ale naopak v badatelské praxi často problematizovaným (Janeček 2014: 23), obor komunikaci s ní nikdy zcela nezavrhl.¹⁹ Oproti tomu aplikovanost a angažovanost etnologických věd byla vždy na pražské univerzitě vnímána kontroverzně a v krajních polohách — od jejich úplného zavržení generací pozitivistických badatelů konce 90. let 19. století přes komplikovaný vztah meziválečné generace k politice multietnické Československé republiky, až po jejich nadšenou akceptaci na jedné straně prvními romantizujícími a nacionalizujícími badateli v 19. století, na druhé straně marxisticky orientovanými etnografy 50. a 70. let 20. století. S vědomím dnes převládající interpretace, podle které stála aplikovaná a angažovaná dimenze inherentně v pozadí podstatné části národopisných, etnografických, etnologických, folkloristických a do určité míry i antropologických aktivit a současných mezinárodních diskusí o roli aplikované etnologie a antropologie, včetně mezinárodní činnosti UNESCO na poli nemateriálního kulturního dědictví, je tato skutečnost další výzvou pro Ústav etnologie — a možná i podnětem k další sérii diskusí.

19 Nejvýraznější tematizace této problematiky v českých etnologických vědách proběhla v 90. letech 19. století, na přelomu 40. a 50. let 20. století, druhé polovině 60., počátku 70. let, konci 80. let a v 90. letech 20. století, a pak znovu na počátku třetího milénia (Janeček 2014: 23).

LITERATURA

- Bahenský, F. 2016. „Se sovětským národopisem na věčné časy! Fikce, či realita?“ Pp. 148–157 in J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Barth, F. 2002. „An Anthropology of Knowledge. Sidney W. Mintz Lecture for 2000.“ *Current Anthropology* 43 (1): 1–18.
- Bascom, W. R. 1953. „Folklore and Anthropology.“ *Journal of American Folklore* 66 (262): 283–290.
- Beneš, B. 1968. „Strukturalismus v československé etnografii a folkloristice.“ *Universitas* 1 (2): 9–16.
- Beneš, B. 1971. „Výběrový soupis prací Petra Bogatyreva za léta 1916—1971.“ Pp. 183–208 in Bogatyrev, P. *Souvislosti tvorby. Cesty ke struktuře lidové kultury a divadla*. Praha: Odeon.
- Bogatyrev, P. 1929. *Actes magiques, rites et croyances en Russie subcarpathique*. Paris: Librairie ancienne H. Champion.
- Bogatyrev, P. 1936. „Kroj jako znak (funkční a strukturální pojetí v národopisu).“ *Slovo a slovesnost* 2 (1): 43–47.
- Bogatyrev, P. 1937. *Funkcia kroja na Moravskom Slovensku*. Turčianský Sv. Martin: Matica slovenská.
- Bogatyrev, P. 1940. *Lidové divadlo české a slovenské*. Praha: František Borový — Národopisná společnost československá.
- Bogatyrev, P. 1971. *Souvislosti tvorby. Cesty ke struktuře lidové kultury a divadla*. Praha: Odeon.
- Bolte, J., G. Polivka. 1913–1932. *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung Theodor Weicher.
- Brouček, S. 1979. *České národopisné hnutí na konci 19. století*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV.
- Brouček, S., V. Hubinger, L. Skružný, I. Vasiljev. 1987. „Slovník etnických procesů (nástin koncepce).“ *Český lid* 74(1): 3–10.
- Brouček, S., J. Pargač, I. Štěpánová, L. Sochorová. 1996. *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá*. Praha: Littera Bohemica.
- Brouček, S., R. Jeřábek (eds). 2007. *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Mladá fronta.
- Cocciara, G. 1971. *Dzieje folklorystyki w Europie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Cocciara, G. 1981. *The History of Folklore in Europe*. Bloomington: Institute for the Study of Human Issues.
- Dehnert, W. 1995. „Volkskunde an der deutschen Universität Prag 1918–1945.“ Pp. 197–212 in Dröge, K. (ed.): *Alltagskulturen zwischen Erinnerung und Geschichte*. München: Oldenbourg.
- Ducháček, M. 2016. „Deset tezí k (dis)kontinuitě československé etnografie před rokem 1945.“ Pp. 37–67 in J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Dvořák, K. 1973. „Die Ethnologie an der Prager Universität.“ *Ethnologia Slavica* 5: 254–262.
- Gusev, J. M. 1978. *Estetika folklóru*. Praha: Odeon.
- Dvořák, K. 1976. „Clemens Brentano a etnografie Čech.“ *Acta Universitatis Carolinae — Philosophica et Historica* 2 — *Studia Ethnographica III*: 23–32.
- Hartwig, K. 1999. „The Incidental History of Folklore in Bohemia.“ *The Folklore Historian. Journal of the Folklore and History Section of the American Folklore Society* 16: 61–73.
- Hlaváček, J. 2016. „Škola základ života aneb předběžná analýza vzpomínek tří generací pamětníků na studium národopisu/etnografie před rokem 1989.“ Pp. 106–121 in J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Hlobil, T. 2006a. „Ossianism in the Bohemian Lands.“ *Modern Language Review* 101 (3): 789–797.
- Hlobil, T. 2006b. „August Gottlieb Meißner a český ossianismus.“ *Aluze* 9 (1): 182–188.
- Horálek, K. 1976. „O teoretické základy folklorní komparistiky.“ *Český lid* 64 (2): 205–211.
- Chotek, K. 1926. „Národopisné slavnosti a národopis.“ *Národopisný věstník československý* 19 (1): 17–22.

- Chotek, K. 1966. „Význam národopisu ve spolupráci s ostatními vědami historickými.“ *Český lid* 53 (5): 272–293.
- Ingold, T. 2007. „Anthropology is Not Ethnography. Radcliffe-Brown Lecture in Social Anthropology.“ *Proceedings of the British Academy* 154: 69–92.
- Jacobeit, W. 1991. „Concerning the Traditional Understanding of „Folk Culture“ in the German Democratic Republic. A Scholarly-Historical Enterprise.“ *Asian Folklore Studies* 50: 67–94.
- Jakobson, R., P. Bogatyrev. 1929. „Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens.“ Pp. 900–913 in Teeuwen, S. (ed.): *Donum Natalicium Schrijnen: Verzameling van opstellen door Oud-Leerlingen en bevriende Vakgenooten opgedragen aan Joseph Schrijnen bij gelegenheid van zijn zestigsten verjaardag*. Nijmegen-Utrecht: Dekker & Van de Vegt.
- Jakoubek, M. 2012. „Antropologie mezi pozitivismem a konstruktivismem. Aneb krátký diskurz na téma jedné věty Ivy Heroldové.“ *Dějiny-teorie-kritika* 7 (1): 69–100.
- Jakoubek, M. 2014a. „Koncepce rozvoje ústavu a studia.“ [online] [cit. 31. 7. 2017]. Dostupné z: <http://etnologie.ff.cuni.cz>
- Jakoubek, M. 2014b. „Co je to antropologie.“ [online] [cit. 31. 7. 2017]. Dostupné z: <http://www.antropologie.org/cs/co-je-to-antropologie>
- Jakoubek, M. (ed.). 2016. *Teorie etnicity. Čítanka textů*. Praha: SLON.
- Jančář, J. 2009. „Od národopisu k evropské etnologii.“ *Národopisný věstník* 26/68 (1): 9–17.
- Janeček, P. 2011. „K diskuzi o etice v etnologii: Etický kodex domácí etnologie?“ *Národopisná revue* 21 (2): 144–148.
- Janeček, P. 2013. „The Institute of Ethnology of the Faculty of Arts, Charles University in Prague.“ *Národopisná revue/Journal of Ethnology* 23 (5): 84–87.
- Janeček, P. 2014a. „Etnografický výzkum.“ Pp. 11–119 in R. Doušek a kol.: *Úvod do etnologického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita.
- Janeček, P. 2014b. „Prozaická folkloristika a fenomén první světové války.“ *Národopisná revue* 24 (4): 293–300.
- Janeček, P. 2014c. „Perspectives on Contemporary Legend 2014: A Welcome from the Organizer.“ *FOAFtale News* 83:1–2.
- Janeček, P. 2014d. „Příprava konference Perspectives on Contemporary Legend.“ *Lidé města/Urban People* 16 (1): 164–165.
- Janeček, P. 2014e. „Perspectives on Contemporary Legend. International Society for Contemporary Legend Research, 32nd International Conference (3rd of June — 8th of June, 2014, Faculty of Arts, Charles University in Prague, Czech Republic).“ *Slovak Ethnology/Slovenský národopis* 62 (2): 296–300.
- Janeček, P. 2014f. „Konference Perspectives on Contemporary Legend. International Society for Contemporary Legend Research 32nd International Conference a další folkloristické projekty Ústavu etnologie FF UK v roce 2014.“ *Národopisná revue* 24 (4): 329–331.
- Janeček, P. 2015a. „Evropská etnologie a koncept nehmotného kulturního dědictví.“ *Národopisná revue* 25 (3): 273–282.
- Janeček, P. 2015b. „Konference Perspectives on Contemporary Legend. International Society for Contemporary Legend Research 32nd International Conference, Praha, 2.– 8. 6. 2014.“ *Český lid* 102 (3): 355–356.
- Janeček, P. 2016. „Česká prozaická folkloristika v letech 1945–1989 v mezinárodním kontextu.“ Pp. 226–243 in J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Janeček, P. 2017a. *Mýtus o pérákově. Městská legenda mezi folklorem a populární kulturou*. Praha: Argo.
- Janeček, P. 2017b. „ICH in the Czech Republic Between National and Local Heritage.“ Pp. 153–167 in Davis, P., M. Stefano (eds): *The Routledge Companion to Intangible Cultural Heritage*. London: Routledge.
- Janeček, P., E. R. Henken, E. Tucker, (eds.). 2014. *Perspectives on Contemporary Legend. International Society for Contemporary Legend Research 32nd International Conference. Faculty of Arts, Charles University in Prague, Prague,*

- Czech Republic, Tuesday 3 — Sunday 8 June, 2014. *Conference Abstracts*. Prague: Charles University in Prague, Faculty of Arts — International Society for Contemporary Legend Research.
- Янечек, П., М. Якоубек, К. Шима. 2016. „Между европейската етнология, социокulturна антропология и фолклористика (Дискусии в Института за етнология при Философския факултет на Карловия университет в Прага).“ *Български фолклор* XLII (4), 424–437.
- Janeček, P., J. Nosková. 2014. „Monotematické číslo Etika a etnologie. Slovo úvodem.“ *Národopisný věstník* 31/73 (2): 4–6.
- Jareš, J., M. Spurný, K. Volná. 2012. *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti na Filozofické fakultě UK v období normalizace*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Jech, J. 1967. „Jednota národopisné vědy.“ *Věstník národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti při SAV* 3–4: 34–48.
- Jeřábek, R. a kol. 2013. *Biografický slovník evropské etnologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- Jiříkovská, V., Mišurec, Z. 1991. „Příspěvek k vývoji české etnografie a folkloristiky a Národopisné společnosti československé při ČSAV po únoru 1948.“ *Národopisný věstník československý* 50 (7): 5–35.
- Jungbauer, G. 1923. *Die Rüzbezahlsage*. Reichenberg: Franz Kraus.
- Jungbauer, G. 1937. „Německý národopis.“ Pp. 341–381 in *Československá vlastivěda. Řada II. Národopis*. Praha: Sfinx.
- Kaleta, P. 2009. „Slovanské bájeslovné bádání od přelomu 19. a 20. století.“ Pp. 65–80 in V. Bechyňová, M. Černý, P. Kaleta (eds.). *Karel Jaromír Erben: Slovanské bájesloví*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i. — Slovanský ústav AV ČR, v.v.i.
- Kandert, J. 1991. „Čeští etnografové v zahraničí — příspěvek k poválečným dějinám oboru.“ *Český lid* 78 (1): 13–20.
- Kandert, J. 2002. „Poznámky k dějinám národopisu/etnografie v českých zemích: soupeření „etnografie“ s „etnologií“.“ Pp. 157–178 in M. Holubová, L. Petrářová, J. Woitsch (eds.). *Česká etnologie 2000 (Praha, vila Lanna 25. — 26. října 2000)*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.
- Kiliánová, G. 2016. „Mitteleuropean Ethnology in Transition.“ Pp. 103–121 in Kockel, U. — M. Nic Craith, J. Frykman (eds.). *A Companion to the Anthropology of Europe*. Oxford: Wiley Blackwell.
- Koffer, B. 2011. „Ethnography in the ČS(S)R: Scientification through Sovietization?“ Pp. 173–184 in Brunnbauer, U., C. Kraft, M. Schulze Wessel (eds.). *Sociology and Ethnography in East-Central Europe and South-East Europe: Scientific Self-Description in State Socialist Countries*. München: Oldebourg Verlag.
- Kovář, E. 1891. „Nástin dějin etnologie.“ *Atheneum* 8: 157–165; 202–212; 235–243.
- Kovář, E. 1897. „Národopis a úkoly Národopisné Společnosti Československé.“ *Národopisný sborník československý* 1: 1–13.
- Lass, A. 1988. „Romantic Documents and Political Monuments: The Meaning-Fulfillment of History in 19th-Century Czech Nationalism.“ *American Ethnologist* 15 (3): 456–471.
- Lozoviuk, P. 2005. *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě. Monographica III*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií.
- Lozoviuk, P. 2006. „Dějiny německy psaného národopisu v Čechách. Úvod do problematiky.“ Pp. 13–51 in Z. Uherek a kol. (eds.). *Kultura — Společnost — Tradice I. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturální antropologie*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Lozoviuk, P. 2008. *Interethnik im Wissenschaftsprozess — Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*. Leipzig: Leipzigeruniversitätsverlag.
- Lozoviuk, P. 2011. „Etnografie jako národní věda.“ Pp. 59–98 in Kaiserová, K. a kol. (eds.). *Hledání centra: vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první*

- polovině 20. století. Ústí nad Labem: Albis international.
- Mevaldová, H., M. Tauberová. 2011. *Drahomíra Stránská. Osobnost evropské etnografie*. Praha: Národní muzeum.
- Nahodil, O. 1951. „Za nové pojetí národopisné vědy.“ *Český lid* 38 (3–4): 52–57.
- Nahodil, O. 1995. *Totalitní hodnocení totality*. Praha: Otakar Nahodil.
- Nahodil, O., Robek A. 1959. *České lidové pověry*. Praha: Orbis.
- Nešpor, Z. R., M. Jakoubek. 2004. „Co je a co není sociální/kulturní antropologie.“ *Český lid* 91 (1): 53–79.
- Niederle, L. 1889. *Nástin dějin anthropologie*. Praha: Lubor Niederle.
- Oinas, F. J. 1980. „Introduction. Jakobson, R., Bogatyrev, P., Folklore as a Special Form of Creation.“ *Folklore Forum* 13 (1): 1–2.
- Olšáková, D. 2016. „Etnografický výzkum jako státní úkol i mocenský problém. Přehledová studie k hlavním plánům vývoje československé etnografie a folkloristiky v letech 1952–1989.“ Pp. 125–147 in J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Pargač, J. 2002. „Uplynulé desetiletí v Ústavu etnologie FF UK Praha.“ Pp. 27–32 in M. Holubová, L. Petráňová, J. Woitsch (eds.): *Česká etnologie 2000*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Pertold, O. 1956a. *Pověra a pověřivost*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Pertold, O. 1956b. *Co je náboženství?* Praha: Naše vojsko.
- Pertold, O. 1958. *Náboženství mimokřesťanská*. Praha: Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí.
- Petráň, J. 2015. *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*. Praha: Karolinum.
- Petráňová, L. 2000. „Lid, národ a český národopis v letech 1953–1963.“ Pp. 305–322 in *Věda v Československu v letech 1953–1963. Sborník z konference (Praha, 23.–24. listopadu 1999)*. Praha: VCDV.
- Petráňová, L. 2016. „Karel Chotek a jeho škola.“ Pp. 71–92 in J. Woitsch, J., A. Jůnová-Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Petráňová, L., F. Bahenský. 2002. „Institucionální základna českého národopisu v letech tzv. budování socialismu a profilace hlavních periodik.“ Pp. 185–209 in Holubová, M., L. Petráňová, J. Woitsch (eds.). *Česká etnologie 2000*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
- Pražák, V. 1967. „Za univ. profesorem dr. Karlem Chotkem.“ *Věstník národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti při SAV* 3–4: 3–33.
- Pražák, V. 1938. „Die sozialen Zustände als Grund für die Formenänderungen im Bereich der materiellen Kultur.“ *Folk-Liv* 1: 25–38.
- Pražák, V. 1940. „Jaké úkoly si staví dnešní národopis?“ Pp. 21–35 in *Regionalismus ve vědě a v národní osvětě: Jak pracovat v krajích*. Praha: Masarykův ústav pro národní výchovu, ústředí české osvěty.
- Půtová, B. 2015. *Skalní umění: Portugalská naleziště Foz Côa a Mazouco*. Praha: Karolinum.
- Půtová, B. a kol. 2016. *Umění a kultura království Benin*. Praha: Karolinum.
- Robek, A. 1964. *Nástin dějin české a slovenské etnografie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Robek, A. 1976. *Dějiny české etnografie*. Praha: SPN.
- Robek, A., J. Petr, Z. Urban. 1979. *Bibliografický soupis prací akad. J. Horáka s přehledem jeho činnosti*. Praha: Univerzita Karlova.
- Rogan, B. 2008. „The Troubled Past of European Ethnology. SIEF and International Cooperation from Prague to Derry.“ *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* 38 (1): 66–78.
- Satke, A. 1999. „Klady a zápory našeho folkloristického bádání (Poznámky k folkloristice za totality).“ *Národopisný věstník* 15–16 (57–58): 143–158.
- Scheffel, D. Z., J. Kandert. 1994. „Politics and Culture in Czech Ethnography.“ *Anthropological Quarterly* 67 (1): 15–23.

- Skalník, P. 2005. „Czechoslovakia: From Národopis to Etnografie and Back.“ Pp. 55–86 in Hann, C., M., Sárkány, P. Skalník (eds.) *Studying Peoples in the People's Democracies. Socialist Era Anthropology in East-Central Europe*. Münster: LIT Verlag.
- Skalníková, O., L. Petráňová. 2003. „Etnografické studium v letech 1964–1975.“ Pp. 287–304 in *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Praha: VCDV.
- sl-. 1949. „I. celostátní národopisná konference.“ *Český lid* 4 (1–2): 44–45.
- Soukup, V. 1992. *Americká kulturní antropologie I*. Praha: Univerzita Karlova.
- Soukup, V. 1992. *Americká kulturní antropologie II*. Praha: Univerzita Karlova.
- Soukup, V. 1994. *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. Praha: Karolinum.
- Soukup, V. 2011. *Antropologie: Teorie člověka a kultury*. Praha: Portál.
- Soukupová, B. 2016. „Etnografie dělnictva: Mezi prorežimní rétorikou a badatelským výkonem“ Pp. 244–257 in J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Stránská, D. 1934–1935. „O soupis a atlas lidových staveb v Československu.“ *Národopisný věstník československý* 27–28: 85–98.
- Šima, K. 2013. „Tschechische nationale Feste im medialen Konflikt. Zur Konstruktion der modernen Medialität der Feiern.“ Pp. 198–211 in W. Behringer, M. Havelka, K. Reinholdt (eds.). *Mediale Konstruktionen in der Frühen Neuzeit*. Affalterbach: Didymos-Verlag.
- Šima, K. 2014. „Slavnost jako kulturně mnemonická praxe. Pp. 385–424 in Řezníková, L. (ed). *Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*. Praha: Scriptorium.
- Štěpánová, I., N. Valášková. „Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze“ Pp. 1093–1094 in S. Brouček, R. Jeřábek (eds.). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Díl II*. Praha: Mladá fronta.
- Tille, V. 1921. *Verzeichnis der böhmischen Märchen*. Porvoo: Helsinki Suomalainen Tiedeakatemia.
- Toelken, B. 1979. *The Dynamics of Folklore*. Boston: Houghton-Mifflin.
- Tomandl, M. 2008. „Dissertations and theses of the Institute of Ethnology 1972–2006 (1).“ *Studia Ethnologica* 15: 123–131.
- Tomandl, M. 2008. „Dissertations and theses of the Institute of Ethnology 1972–2006 (2).“ *Studia Ethnologica* 15: 149–154.
- Tomandl, M. 2012. „Institute of Ethnology, Faculty of Arts, Charles University in Prague.“ *Studia Ethnologica Pragensia* 3 (1) 2012: 231–247.
- Tomandl, M., O. Kašpar. 2006. „List of Theses on Extra-European Themes Deposited in the Institute of Ethnology Charles University, Prague.“ *Annals of the Náprstek Museum Praha* 27: 73–81.
- Tyllner, L. 2002. „Slovo úvodem. Etnologie 2000 v Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky.“ Pp. 5–12 in M. Holubová, L. Petráňová, J. Woitsch (eds.). *Česká etnologie 2000 (Praha, vila Lanna 25. — 26. října 2000)*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky.
- Tylor, E. B. 1897. *Úvod do studia člověka a civilisace. Anthropologie*. Praha: Jan Laichter.
- Tyršová, R., A. Kožmínová. 1918. *Svěráz v zemích československých*. Plzeň: Theodor Mareš, 1918.
- Uherek, Z. 2007. „Národopisci a sociokulturní antropologové v měnícím se českém prostředí.“ *Sociologický časopis* 43 (1): 195–203.
- Urban, Z. 1980. „Z dějin výuky etnografie a folkloristiky na Univerzitě Karlově.“ *Český lid* 67 (2): 66–69.
- Urban, Z. 1983. *Jan Máchal. Bibliografický soupis prací s přehledem jeho činnosti*. Praha: Univerzita Karlova.
- Válka, M. 2009. „Národopisná věda a příbuzné obory. Symbióza a konflikty.“ *Národopisný věstník* 68(1): 18–29.
- Vařeka, J. 1970–1971. „Vilém Pražák a československý národopis (Zamyšlení nad vědeckým dílem doc. Dr. V. Pražáka u příležitosti jeho osmdesátých narozenin).“ *Národopisný věstník československý* 5–6, (1), 1970–1971, s. 7–22.

- Vařeka, J., Plessingerová, A. 1999. „Etnokartografie v díle Drahomíry Stránské.“ *Národopisný věstník* 15–16 (57–58): 69–78.
- Vermeulen, H. F. 1995. „Origins and institutionalization of ethnography and ethnology in Europe and the USA, 1771–1845.“ Pp. 39–59 in H. F. Vermeulen, A. A. Roldán, (eds.). *Fieldwork and Footnotes. Studies in the History of European Anthropology*. London/New York: Routledge.
- Vermeulen, H. F. 2015. *Before Boas: The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Voráček, J. 1940. *Úvod do studia člověka, společnosti a civilizace. Člověk a společnost na nižších stupních vývoje a kultury*. Praha: Česká grafická unie.
- Vrhel, F. 2000. „Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.“ Pp. 10–12. in Válka, M. (ed.): *Národopisná ročenka 2000*. *Národopisný věstník* 17 (59).
- Wilson, W. A. 1973. „Herder, Folklore and Romantic Nationalism.“ *The Journal of Popular Culture* 6 (4): 819–835.
- Woitsch, J. 2013. „Český lid a příbuzné vědecké časopisy v 19.–21. století.“ *Český lid* 100 (1): 121–127.
- Woitsch, J. 2016. „Etnokartografie ve 20. století: Od národních atlasů k atlasu evropskému a zpět.“ Pp. 183–225 in J. Woitsch, A. Jůnová Macková a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Wolf, J. 1968. „Obecná etnografie a její současné problémy.“ (K otázce kulturní a sociální antropologie v ČSSR).“ *Věstník národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV* (1–2): 3–9.
- Wollman, S. 1989. *Česká škola literární komparatistiky (tradice, problémy, přínos)*. *Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia*. Praha: Univerzita Karlova.